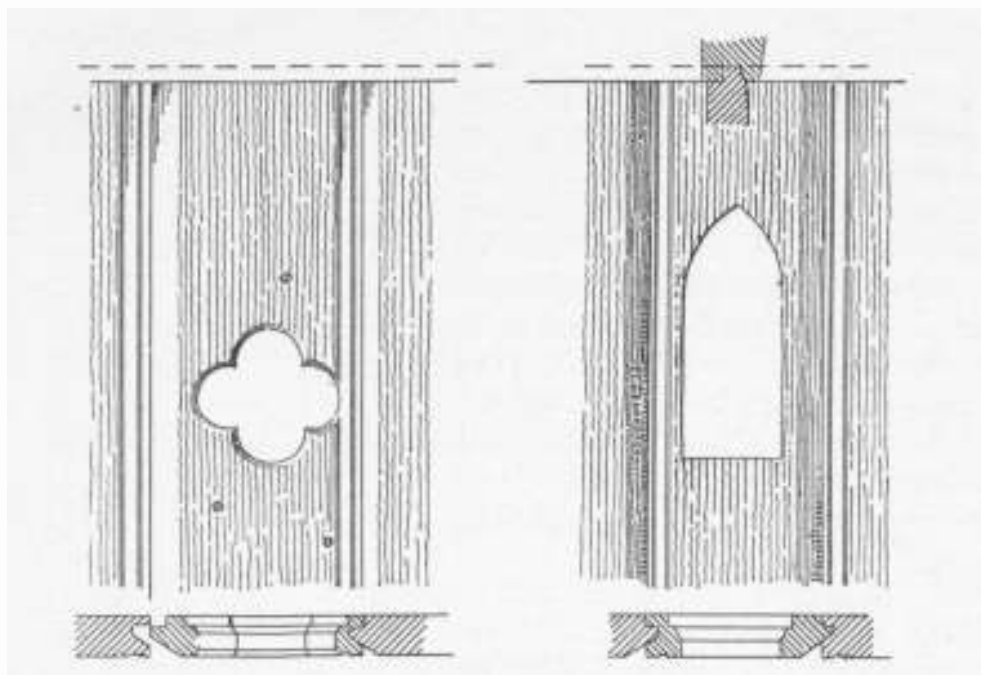

Rapport Bygninger og omgivelser 17/2008

En gotisk stavkirke!

Oppmåling og undersøkelse av Høyjord stavkirke

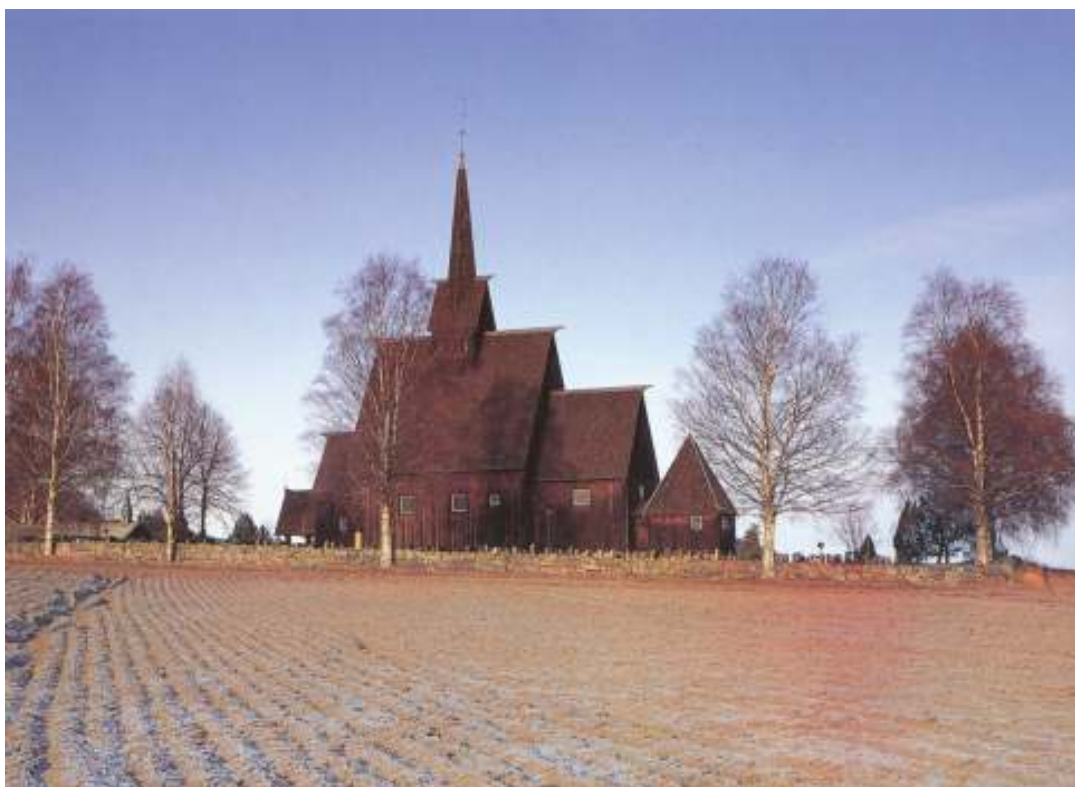
Ola Storsletten

En gotisk stavkirke! : Oppmåling og undersøkelse av Høyjord stavkirke

Sammendrag

Før det ble mulig å tidfeste felling av tømmer ved hjelp av dendrokronologi, var de norske stavkirkene i hovedsak datert ved hjelp av stilistiske kriterier – i tillegg til de sparsomme historiske opplysninger som finnes. Et vanlig kjennetegn er visse romanske stiltrekk som har gjort at stavkirkene gjerne er blitt plassert i siste del av 1100-tallet og begynnelsen av 1200-tallet. Senere er dette i flere tilfeller blitt bekreftet av dendrokronologiske resultater.¹ Et unntak er Høyjord stavkirke i Andebu kommune i Vestfold, der de spissbuede og firpassformete lysåpningene har et klart gotisk preg. Av samme grunn har forskere gjennomgående gitt bygningen en relativt sen datering. Det er mindre kjent at også konstruktive detaljer i stavkirken synes å gjenspeile den sene dateringen. I kirken inngår det dessuten enkelte bygningsdeler som synes å stamme fra en tidligere stavkirke på stedet.

I forbindelse med gjennomføringen av Riksantikvarens stavkirkeprogram ble det i juni/juli 2007 foretatt oppmåling og bygningshistorisk undersøkelse av Høyjord stavkirke. Arbeidet ble utført av vit.ass. Christian Hemmingsen, NTNU, og forsker Ola Storsletten, NIKU. På grunn av andre arbeidsoppgaver er rapporten blitt noe forsinket.

Høyjord stavkirke, sett mot nord Foto Y.Sakuma 1993

Høyjord stavkirke

Kort fortalt er Høyjord en enkel langkirke med rektangulært skip og et noe smalere kortilbygg. Kirken er orientert på vanlig måte, med koret i tilnærmet østlig retning. Ved den østre enden av koret er det bygd til et sakristi. Veggene i skip og kor er av stavverk som innvendig står

¹ Resultatene er presentert i Fortidsminneforeningens årbøker, f.o.m H.Christie, O.Storsletten og T.Thun, ”Dendrokronologisk datering av gamle norske hus”, *Årbok FNFB 1999*, Oslo 1999, s. 141 f.

bart. Utvendig er veggene kledd med bord. Kirken har hovedportal i skipets vestvegg. Foran portalen er det et våpenhus. Taket er tekket med spon. På taket over skipet er det en takrytter med kvadratisk underbygg og spisst spir.

Kirkestedet er gammelt. "Haughægiordis sokn aa Væstfold" er første gang nevnt i et diplom fra 1374.² Den eksisterende kirken kan ha blitt reist noe før 1350. Tidligere har det imidlertid ligget en annen stavkirke på samme sted. I koret inngår det en gjenanvendt svill som er plassert med den opprinnelige utsiden inn. I forbindelse med undersøkelser av kirken i 2007 ble det tatt dendrokronologiske prøver fra golvplankene i koret, der den ytterste årringen er fra 1160.³ Tilsynelatende ligger den ytterste årringen nær barkkanten. Bygningen kan dermed ha blitt oppført relativt kort tid etter. Fra den eksisterende kirken stammer en vindfløy fra ca. 1250 som også kan komme fra den tidligere stavkirken.⁴

Den eksisterende kirken var opprinnelig en langkirke med svalgang. På taket av skipet var det dessuten en takrytter. Etter reformasjonen var kirken i dårlig forfatning. I en beskrivelse fra 1689 omtales "Haajords meget forfaldne Trækirkes store Brøstfældigheder".⁵ Senere gjennomgikk den flere ombygginger. Slik kirken nå står, er den sterkt preget av en omfattende restaurering og ombygging på 1950-tallet under ledelse av arkitekt Otto Scheen, da de opprinnelige delene ble avdekket innvendig og kirken fikk ny utvendig kledning. Også sponen på taket og sakristiet og takrytteren i stavkirkelignende stil er fra samme tid.⁶ Høyjord kirken ble gjeninnviet i 1953.

Oppmålingen

Den viktigste delen av arbeidene i 2007 var en oppmåling av kirken i m. 1:20 av de antatt opprinnelige deler av bygningen.⁷ Dokumentasjonsmaterialet omfatter plan, snitt/innvendig oppriss av skipets vest-, nord-, øst- og sørvegg, og snitt/innvendig oppriss av korets nord-, øst- og sørvegg. Bare deler av inventaret er tatt med. Oppmålingene ble utført som manuell aksemåling, der aksene ble satt ut ved hjelp av teodolitt. I tillegg ble det foretatt oppmålinger i m. 1:10-1:1 av sentrale detaljer av bygningens konstruksjon. Også disse ble utført som manuelle målinger.

Siden veggene er kledd med bord utvendig, var det mange detaljer som var skjult ved undersøkelsen i 2007. Her ble de nye oppmålingene supplert med tidligere undersøkelser. I forbindelse med arbeider i 1905 laget arkitekt Fredrik Pettersen en oppmåling av de antatt opprinnelige deler av Høyjord stavkirke som også omfattet de utvendige deler av stavverket.⁸ Det ble dessuten gjort en bygningshistorisk undersøkelse.⁹ I 1931 ble de utvendige veggene avdekket og fotografert.¹⁰ Samtidig gjorde arkitekt Harald Sund enkelte detaljoppmålinger av bygningens konstruksjon.¹¹ Også i forbindelse med restaureringen av kirken i 1950-åra ble det tatt fotografier som viser deler av den opprinnelige konstruksjonen, og som nå er skjult.¹²

² DN, XI, 60

³ T.Thun, *Dendrokronologi – Høyjord kirke, Andebu kommune*, notat, institutt for biologi NTNU, 15.1.2008, Det antikvariske arkiv hos Riksantikvaren (AA)

⁴ L.Anker, *Kirker i Norge : Middelalder i tre*, ARFO 2005 s. 211

⁵ S.A.Sørensen og H.Fett, "Højjord stavkirke", *Årbok FNFB 1904*, Kria. 1905, s. 179

⁶ O.Scheen, "Høyjord stavkirke gjenreist", *Årbok FNFB 1954*, Oslo 1955, s. 133 f.

⁷ C.Hemmingsen og O.Storsletten, oppmåling av Høyjord stavkirke, AA

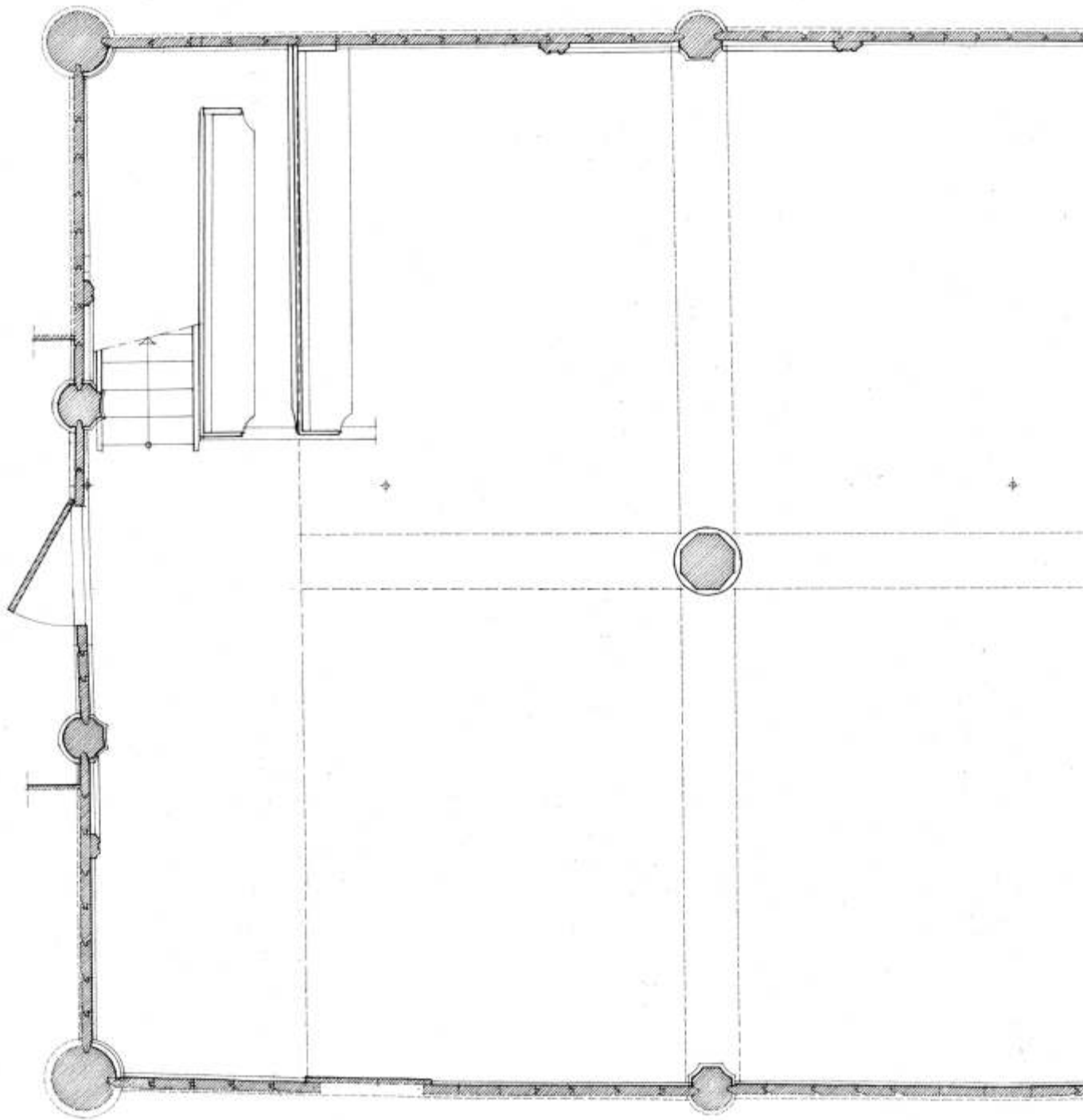
⁸ F.Pettersen, oppmåling av Høyjord stavkirke, 1905, AA

⁹ F.Pettersen, "Højjord stavkirke, Vestfold", *Årbok FNFB 1905*, Kria. 1906 s. 307 f.

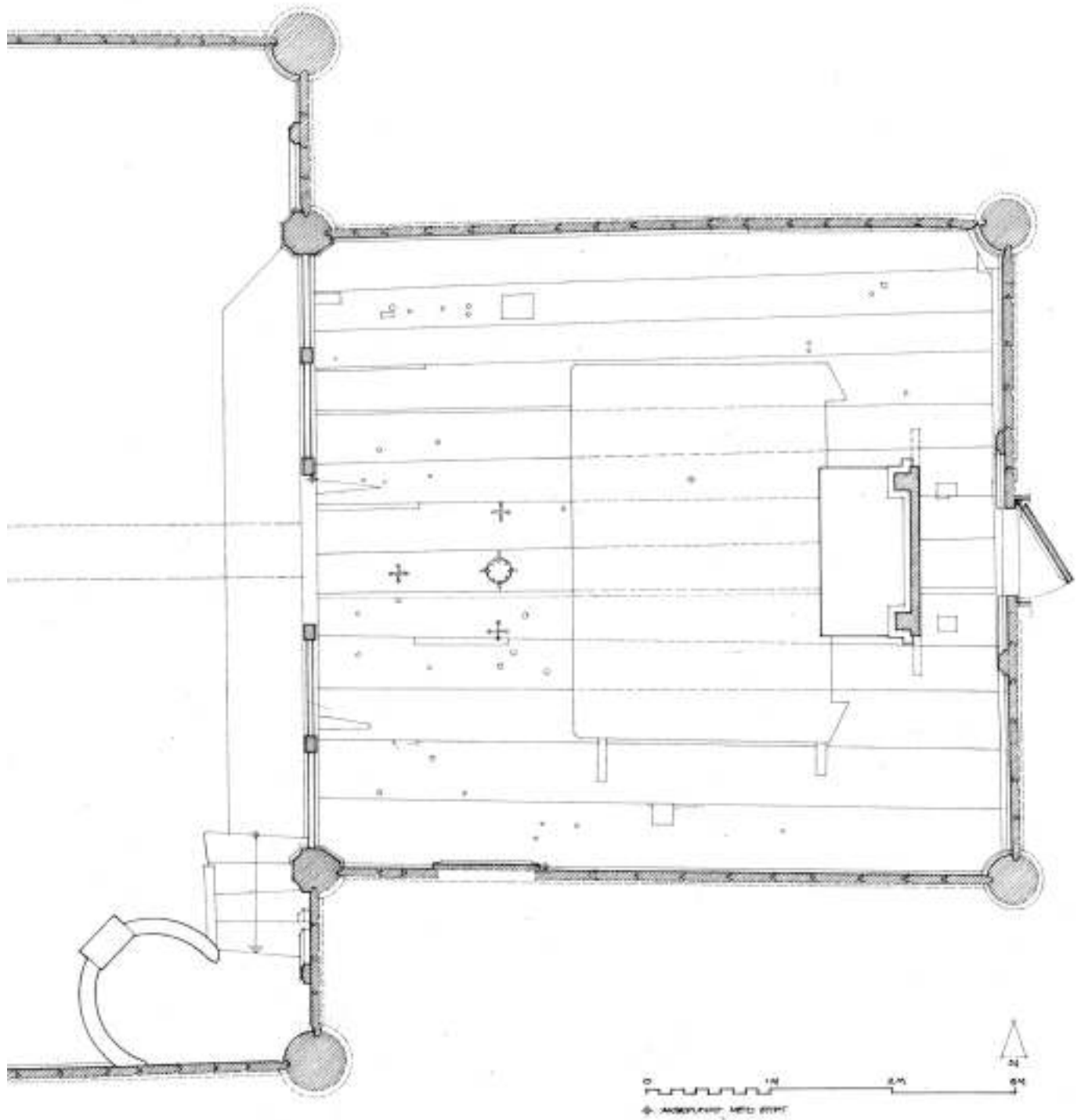
¹⁰ Bildene er i A-81, Høyjord stavkirke, AA

¹¹ H.Sund, oppmåling av Høyjord stavkirke, 1931, AA

¹² A-81, Høyjord stavkirke, fotografier, AA

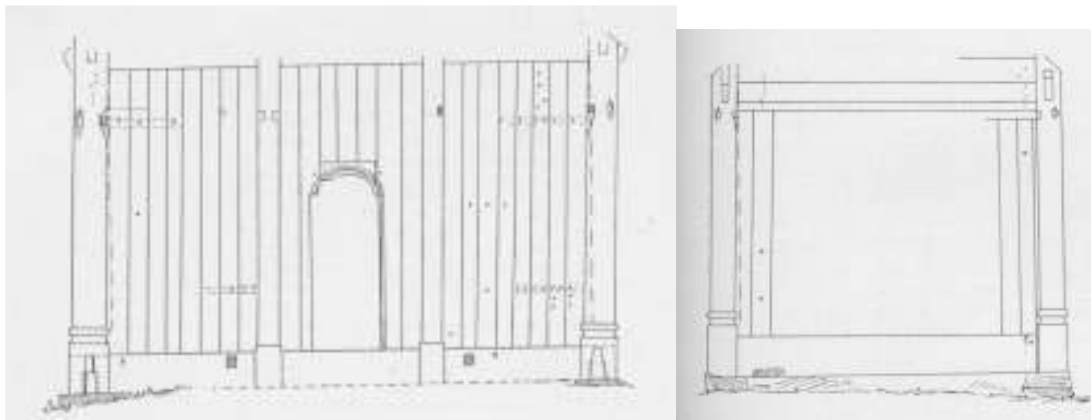

Skip/kor, plan. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

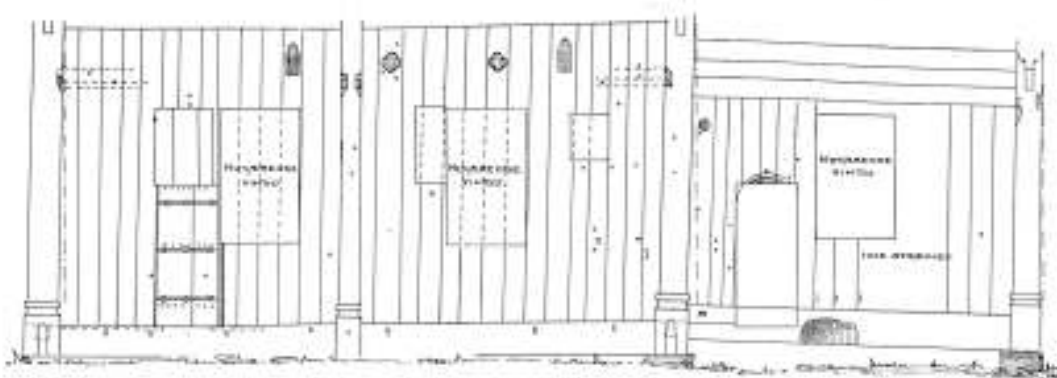

De opprinnelige veggene

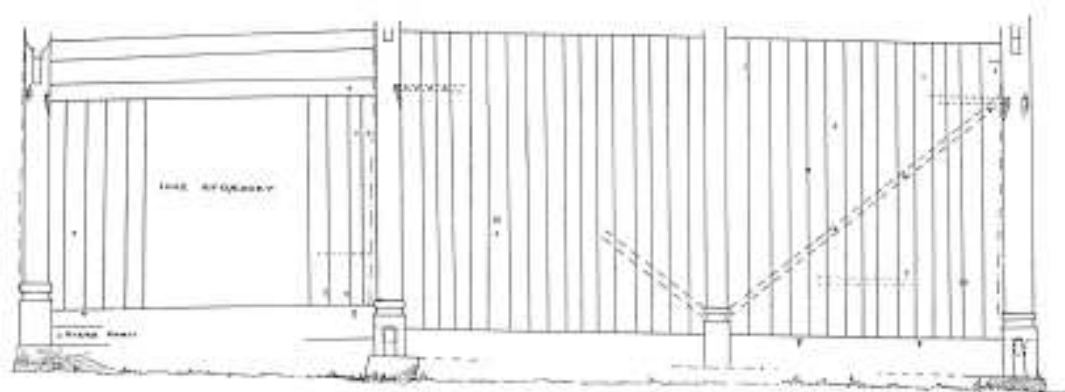
Veggene i skip og kor er utført som regulært stavverk, med svill, staver, stavlegje og innfelte veggplanker. I en beskrivelse fra 1673 heter det at "Kirken i sig selv er bygt med Stolper og klæd imellem med huggen Bord".¹³ Ifølge beskrivelsen fra 1689 var kirken "af Reisingensverk af runde Master med Fodstykker under og oven Langstokker under Taget, derimellem er lukt med Planker op og nedstaande".¹⁴ I både skip og kor synes de opprinnelige veggene å være bevart opp til stavlegjen.

Skipets vestegg, oppriss sett mot vest, og korets østvegg, oppriss sett mot vest. Oppmåling F.Pettersen 1905

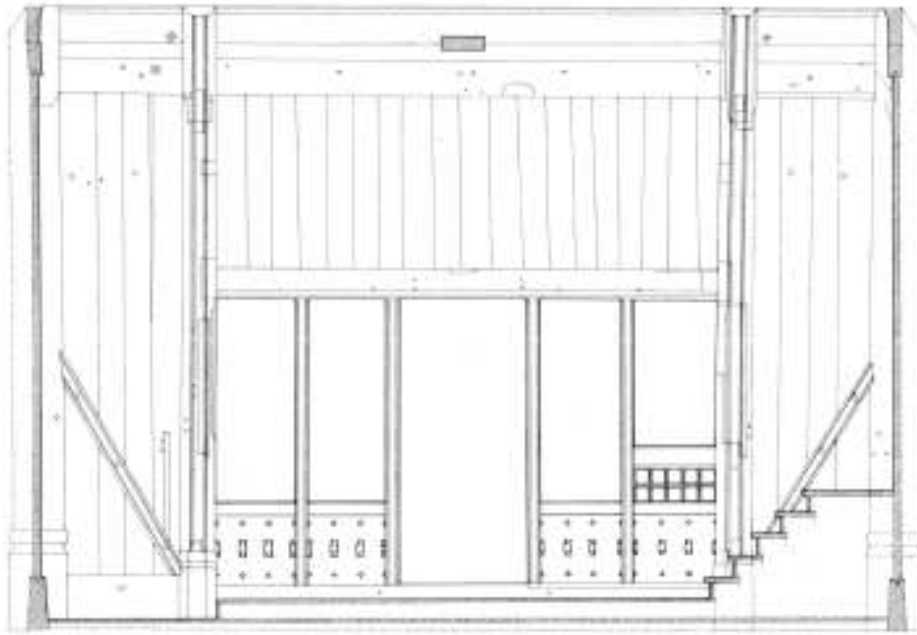
Skipets og korets sørvegg, oppriss sett mot nord. Oppmåling F.Pettersen 1905

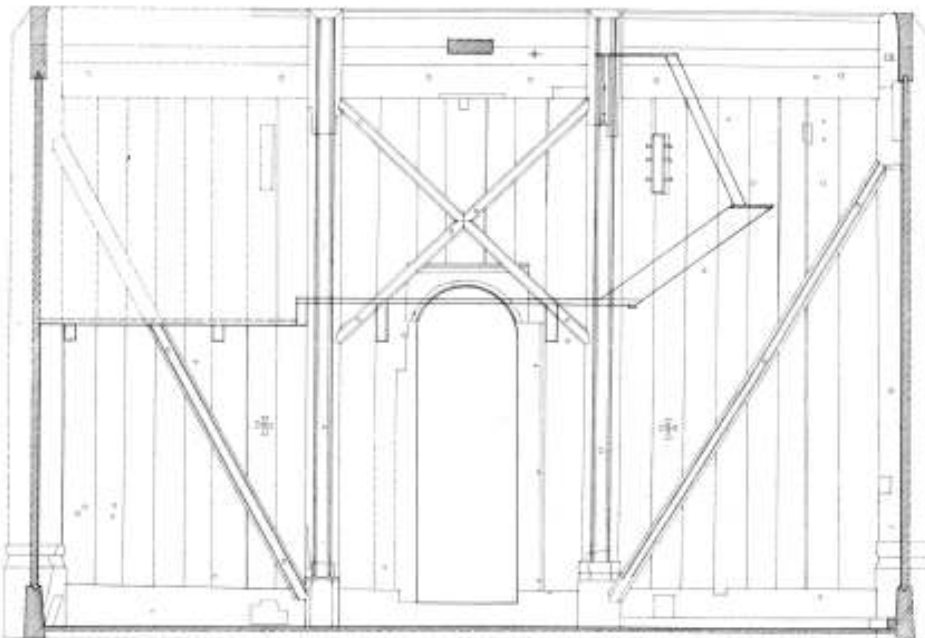
Korets og skipets nordvegg, oppriss sett mot sør. Oppmåling F.Pettersen 1905

¹³ Sørensen og Fett 1905, s. 178

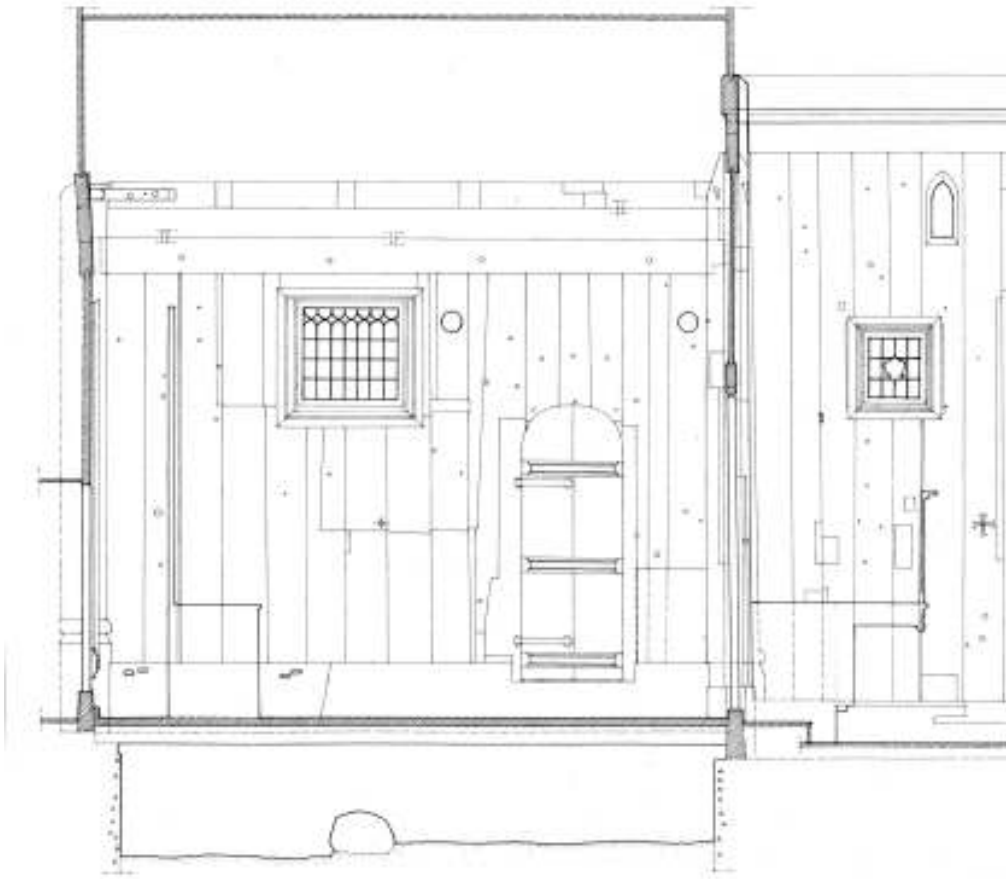
¹⁴ Sørensen og Fett 1905, s. 179

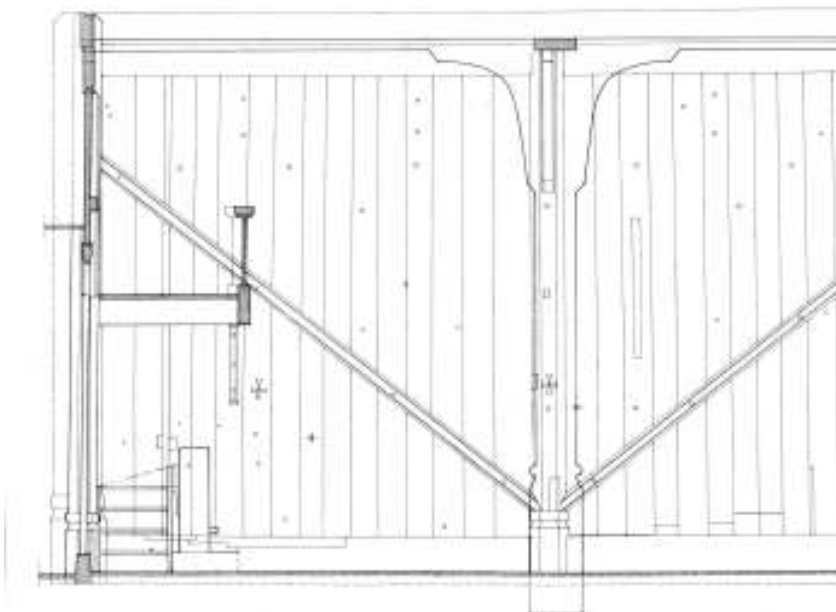
Skipets østvegg, oppriss sett mot øst. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

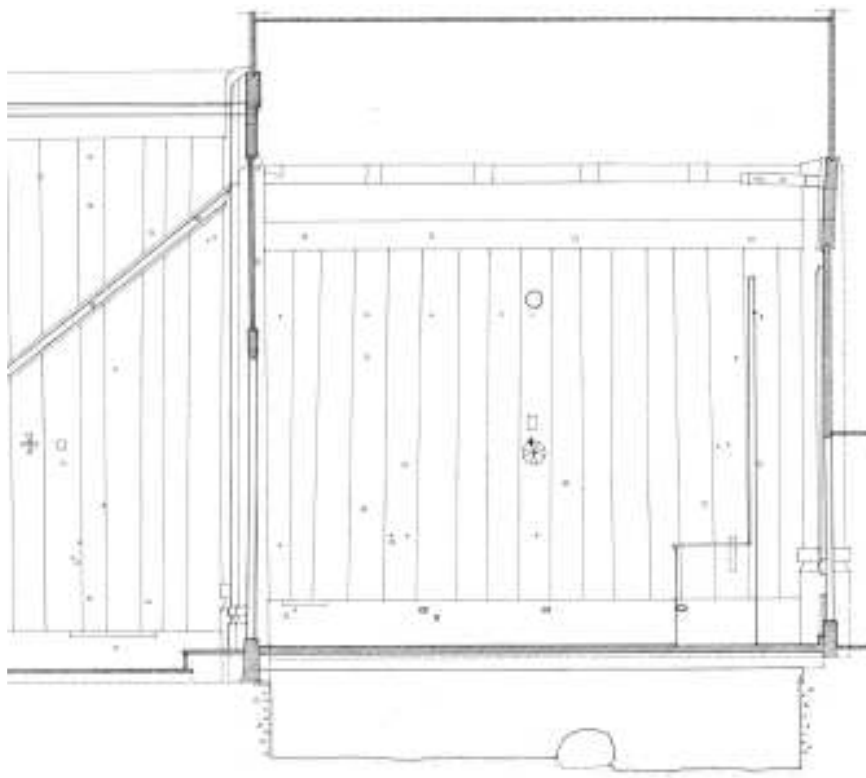
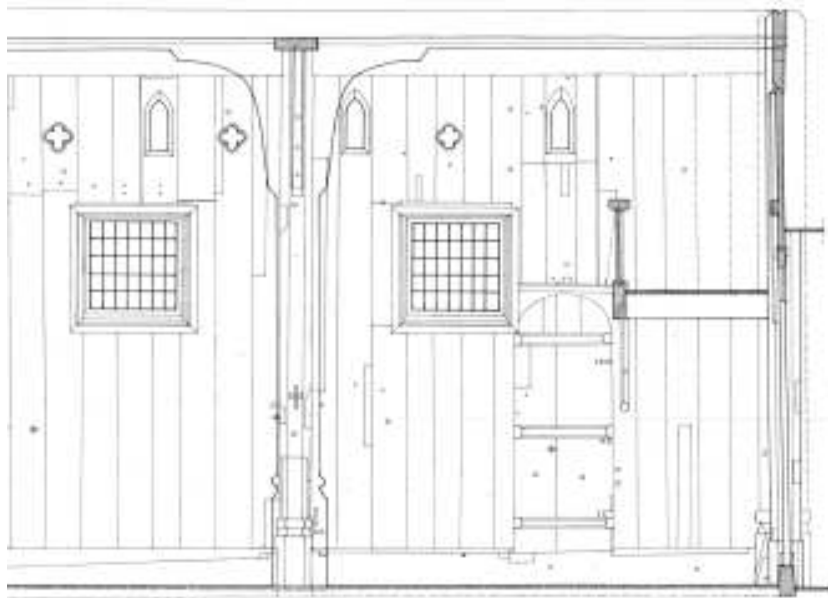
Skipets vestvegg, oppriss sett mot vest. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

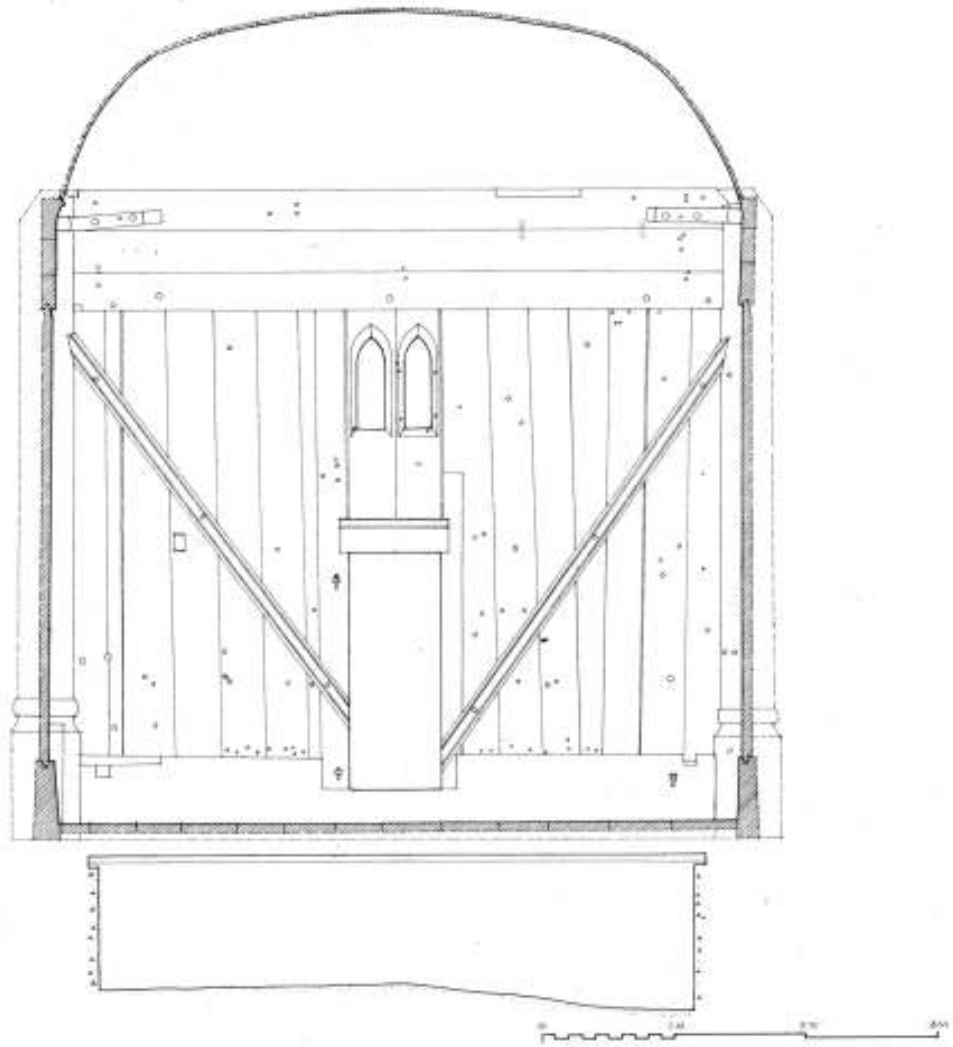

Kor/skip, langsnitt sett mot sør. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

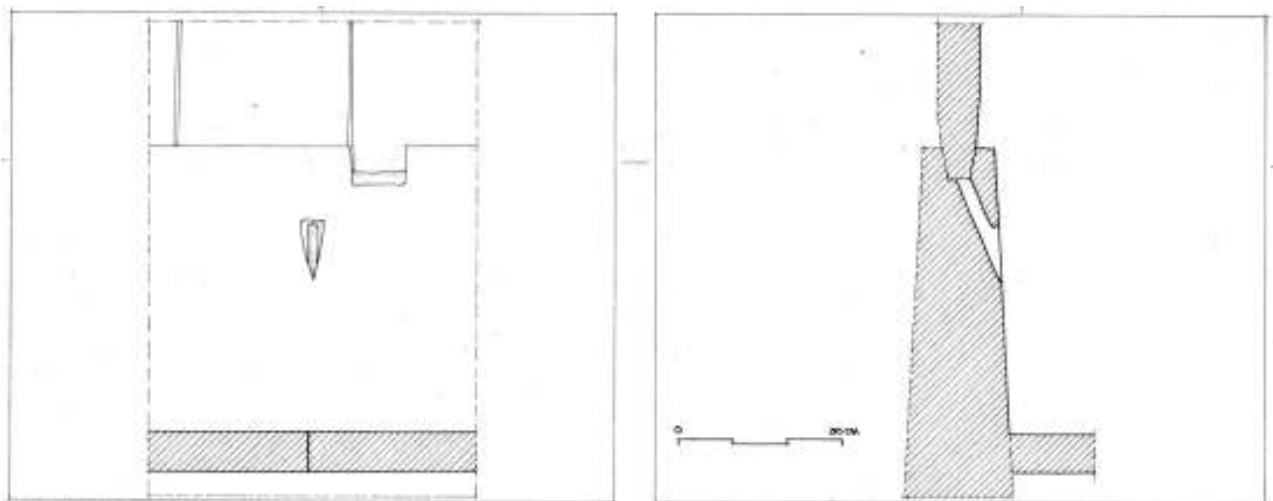

Skip/chor, langsnitt sett mot nord. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

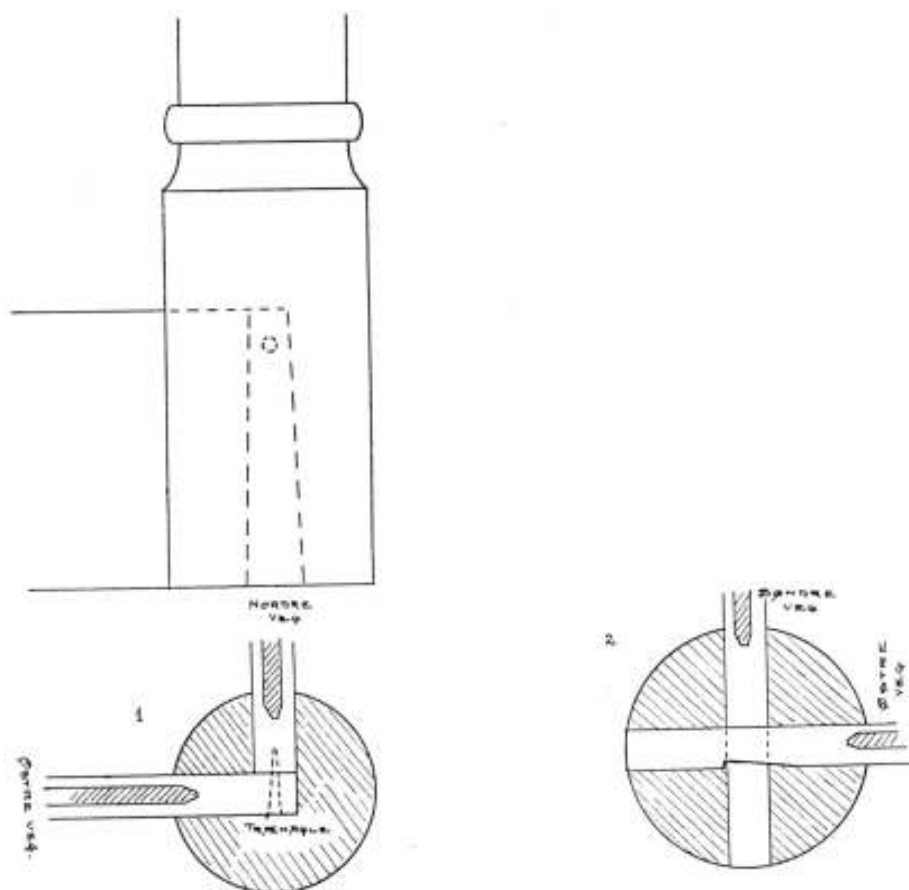
Korets østvegg, oppriss sett mot øst. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

Korets østre svill. Oppriss sett mot øst og tverrsnitt sett mot sør. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

Svillene i skip og kor er trapesformet og ca. 50 cm høye. Enkelte av svillene har fornyete deler og innspunsinger. I beskrivelsen fra 1689 heter det at kirken "særlig paa den søndre Side behøver at opveies og ny Fodstykke underlægges".¹⁵ Alle de opprinnelige svillene er av eik, mens de øvrige opprinnelige materialer nærmest gjennomgående er av furu. På innsiden av de opprinnelige svillene er det spor etter sprett-telgging. Langs oversiden av svillene er det en ca. 5 cm dyp not for veggplankenes ender. Av oppmålingen fra 1905 framgår det at det boret utvendige hull for drenering av noten i samtlige sviller, bortsett fra korets sørsvill og østsvill. I korets østsvill er det til gjengjeld et dreneringshull på innsiden. Det er også spor etter tjære. Tilsynelatende kommer svillen fra den tidligere stavkirken.

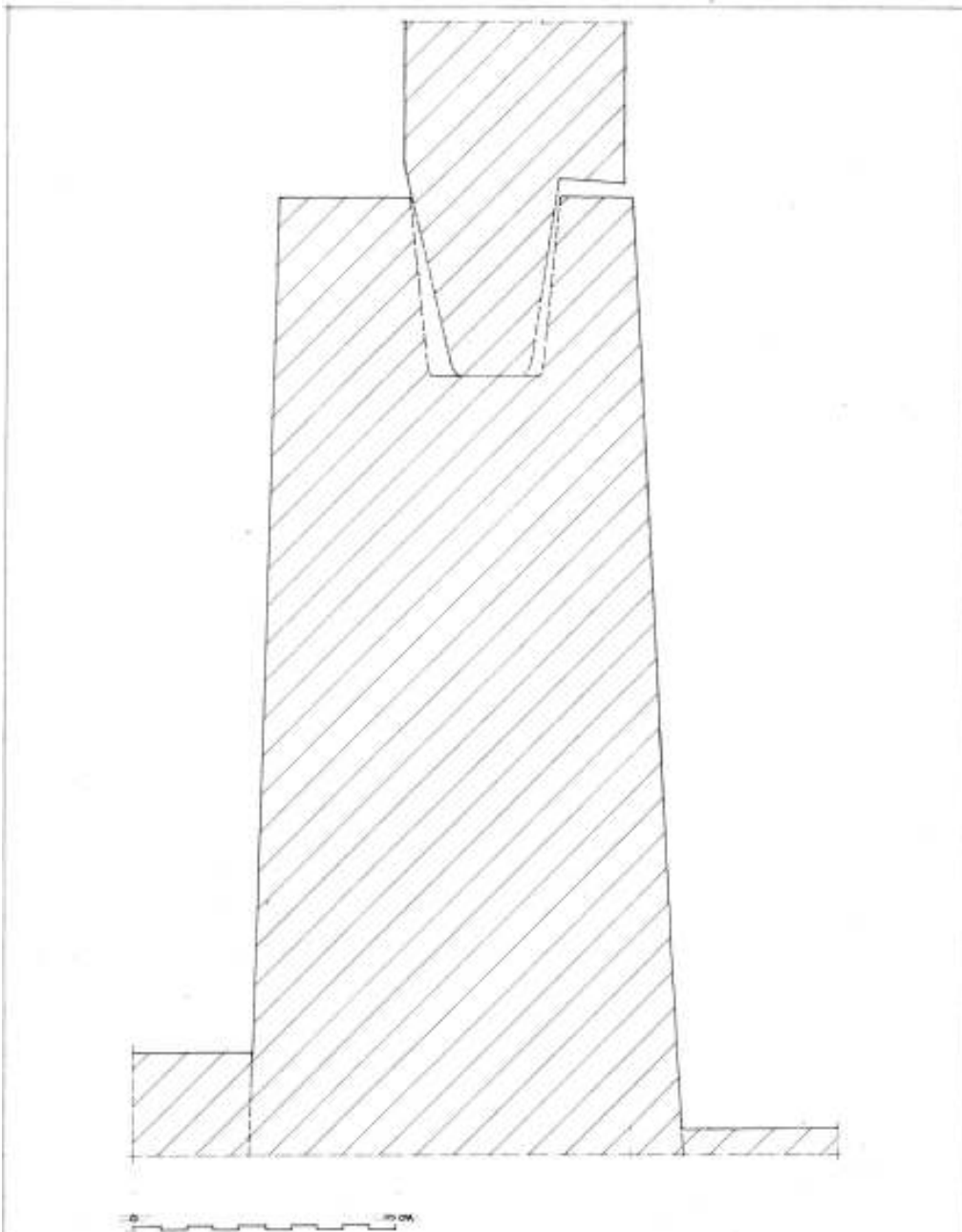
I skipet er svillene laftet over hverandre. Av fotografier går det fram at svillenes ender er avsluttet i flukt med utsiden av hjørnestavene. Forbindelsen mellom svillene i korets hjørner mot øst er vanskeligere å se. Siden svillene er avsluttet inne i staven på oppmålingen fra 1905, er dette tidligere blitt tolket slik at de har vært tappet inn staven.¹⁶ Av oppmålingen går det imidlertid fram at svillenes ender er forbundet med en trenagle. Det synes å bety at det er laget spor i undersiden av stavene som så er plassert over svillene. Mot vest er svillene i korets langvegger lagt over skipets østsvill.

1 Forbindelsen mellom korets nord-østre hjørnestav og svillene, 2 forbindelsen mellom skipets sør- og østvegg. Oppmåling F.Pettersen 1905

¹⁵ Sørensen og Fett 1905, s. 179

¹⁶ O.Storsletten, *Møtet mellom svill og hjørnestav : Et møte mellom kyst og innland?*, upublisert NIKU-rapport 9/2005, s. 16

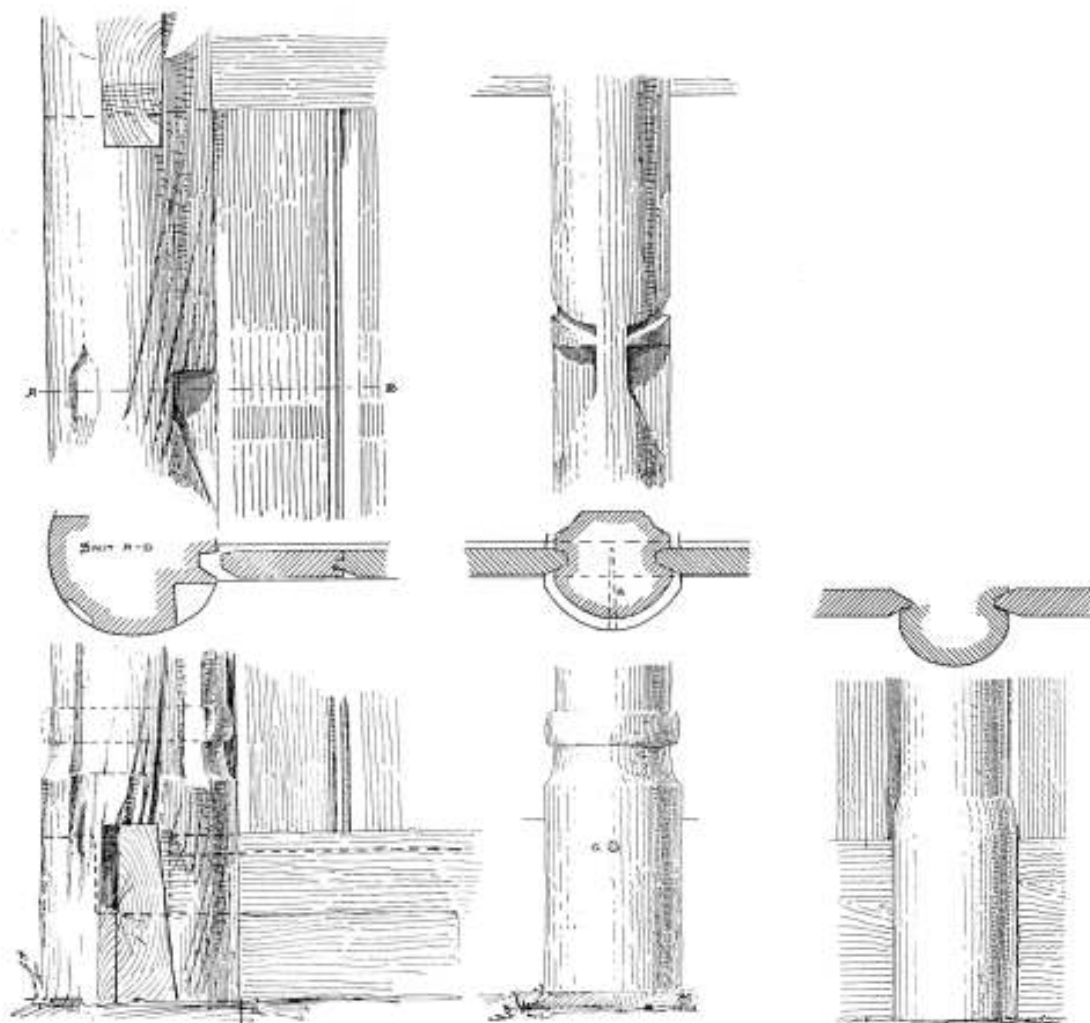
Skipets vestre svill, tverrsnitt sett mot sør. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

Stavene i skipet omfatter både hjørnestaver og mellomstaver. Det er en mellomstav i sør- og nordveggen og to mellomstaver i vest- og østveggen. Mellomstavene i østveggen opptar korets langvegger. Forøvrig er det bare hjørnestaver i den østre enden av koret.

Hjørnestavene i skipet er tilnærmet sirkulære med d. ca. 50 cm. På innsiden og utsiden er stavene avsluttet med en enkel vulst mot en relativt høy, sirkulær base. I sidene av hjørnestavene er det en ca.5 cm dyp not som opptar de tilstøtende veggplankene. Stavene rider over de kryssete svillene. I øvre ende er hjørnestavene spunset.

Mellomstavene i nord- og sørveggen er ca. 35 cm brede. Stavene har buet utside, mens innsiden har en rett flate som er flankert av to skrånende, konkave flater. Stavene rider over svillen og har en relativt høy base. Av oppmålingen fra 1905 går det fram at basen er buet på utsiden og har en enkel vulst mot skaffet. Tilsynelatende er forbindelsen med svillen låst med en trenagle som er satt inn fra utsiden. Mot innsiden følger basen og vulsten mellomstavens

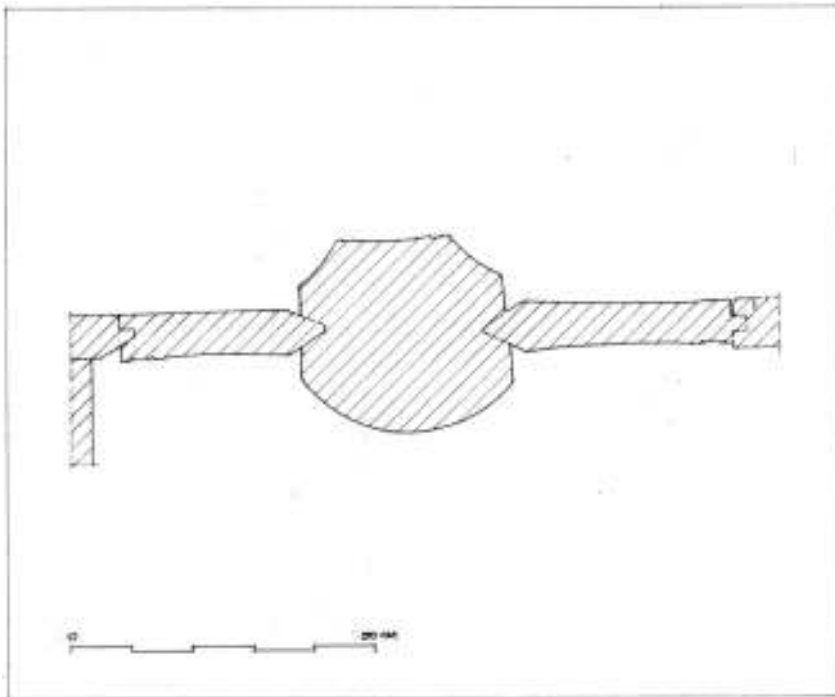
flater. I sidene er det en ca. 5 cm dyp not som opptar de tilstøtende veggplankene. På oppmålingen fra 1905 er det også vist innhakk i skipets sør-østre hjørnestav og i skipets søndre mellomstav som har sammenheng med taket på svalgangen. Andre innhakk kan ha sammenheng med tidligere skråstivere på utsiden av veggene.

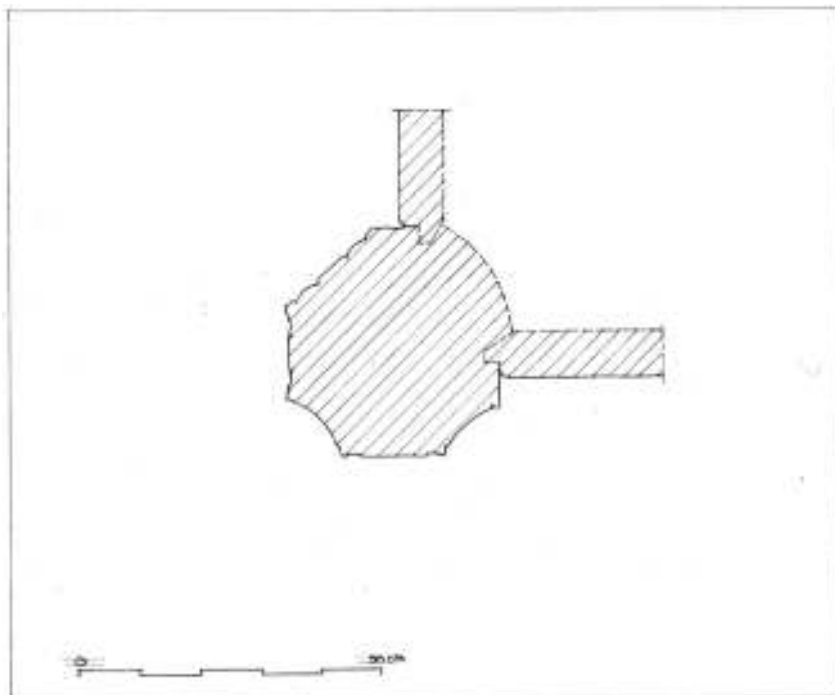
Skipets sør-vestre hjørnestav og søndre mellomstav, plan/oppriss sett mot nord, skipets vestre mellomstaver, plan/oppriss sett mot øst. Oppmåling F.Pettersen 1905

Mellomstavene i skipets vestvegg er ca. 35 cm brede. Stavene buer seg mot utsiden, mens innsiden har en svakt konkav flate med et grunt båndprofil langs kantene, som er flankert av to klart konkave flater. Mellomstavene rider over svillen. Av oppmålingen fra 1905 går det fram at staven på utsiden har en base som følger stavens buete form, men som er uten vulst. Mot innsiden har begge staver hatt base og vulst. I sidene er det en ca. 5 cm dyp not som opptar de tilstøtende veggplankene.

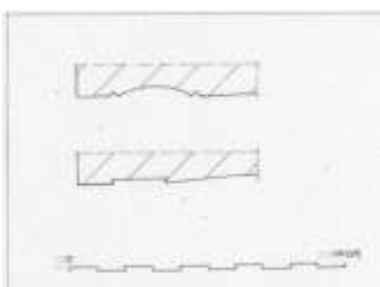
Mellomstavene i skipets østvegg er også ca. 35 cm brede og rider over svillen. Mot utsidene er stavene buet, med buet base og enkel vulst. Mot vest har stavene en rett flate som er kantet med grunne båndprofiler. På hver side er den en konkav flate som er kantet med enkle v-riss. Mot koråpningen har stavene en rett flate som er kantet av profiler med hulkiler, flankert av v-riss. Den skrånende siden inn mot koret er dekorert med en rett flate som er flankert av to konvekse flater. Mot innsiden følger basen og vulsten mellomstavens sider. Sammenlignet med de øvrige kjente stavkirkene er også de rikt utformede mellomstavene uvanlige og synes å være en del av det gotiske uttrykket.

Skipets nordre mellomstav i vestveggen, plan. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

Skipets søndre mellomstav i østveggen, plan. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

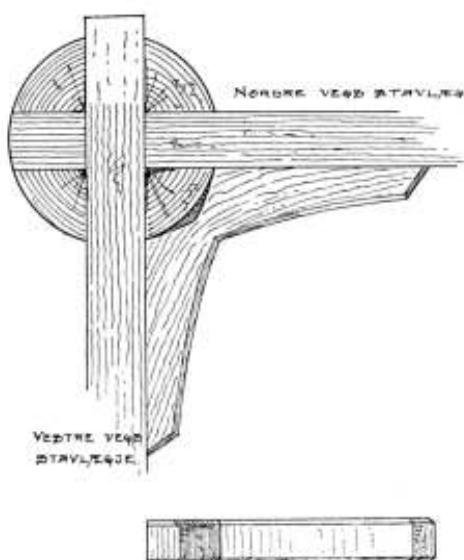

Skipets søndre mellomstav i østveggen, tverrsnitt av profiler. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

Stavlegjene i skipet er felt ned i stavenes øvre ender. Mot vest og øst er stavlegjene tredelt, mens de er todelt mot nord og sør. I undersiden av den nederste delen er det en not for de tilsøtende veggplankene. I hovedsak er skipets stavlegjer fornyet. I beskrivelsen fra 1689 var det på sørsiden også behov for "en ny Langstok oven under Taget".¹⁷

I vestveggen er imidlertid den nederste delen av stavlegjen opprinnelig og måler ca. 12 x 34 cm. Mot innsiden synes den å ha vært behandlet med en skjøve. Langs den nedre kanten er den dekorert med en vulst. Også i østveggen synes den nederste delen av stavlegjen å være opprinnelig og måler ca. 10 x 34 cm, men der er den uten dekor. Mellom stavlegjenes enkelte deler har det trolig vært satt inn dømlinger.

Forbindelsen mellom stavlegjene i hjørnene er skjult. Av oppmålingen fra 1905 går det imidlertid fram at skipets stavlegjer var felt over hverandre, med ender som var avsluttet i ytterkant av hjørnestavene. Opprinnelig kan langveggenes stavlegjer ha fortsatt noe på utsiden av staven. På oppmålingen er det dessuten vist et kne som er satt inn i det nord-vestre hjørnet. Det kan ha vært tilsvarende knær i de øvrige hjørnene i skipet.

Forbindelsen mellom skipets nord-vestre hjørnestav og stavlegjene, plan og oppriss av kneet sett mot nord. Oppmåling F. Pettersen 1905

I koret er både langveggenes stavlegjer og den østre stavlegjen tredelt. Mot vest er langveggenes stavlegjer tappet inn i mellomstavene i skipets østvegg, der de tilsynelatende er låst med trenagler som er satt inn fra utsiden. Alle de aktuelle stavlegjene synes å være opprinnelige, med spor etter skjøve.

Østveggenes stavlegje måler totalt ca. 12 x 90 cm. De enkelte delenes sider flukter med hverandre. Stavlegjene i nord- og sørveggen måler ca. 12 x 85 cm. Den øverste delen heller noe innover mot rommet. I rekonstruksjonen er dette blitt tolket som begynnelsen på et tønnehelv av tre. Langs undersiden av den nederste delen og langs oversiden av den øverste er det not for de tilstøtende veggplankene. Mellom stavlegjenes enkelte deler er det satt inn dømlinger. I det nord-østre og sør-østre hjørnet er det plassert selvvokste knær som er festet til den øverste delen av stavlegjene med trenagler. Av oppmålingen fra 1905 går det fram at også korets stavlegjer er felt over hjørnestavene og at endene på stavlegjene er avsluttet på utsiden av hjørnestavene. Opprinnelig kan langveggenes stavlegjer ha fortsatt noe lenger ut.

¹⁷ Sørensen og Fett 1905, s. 178

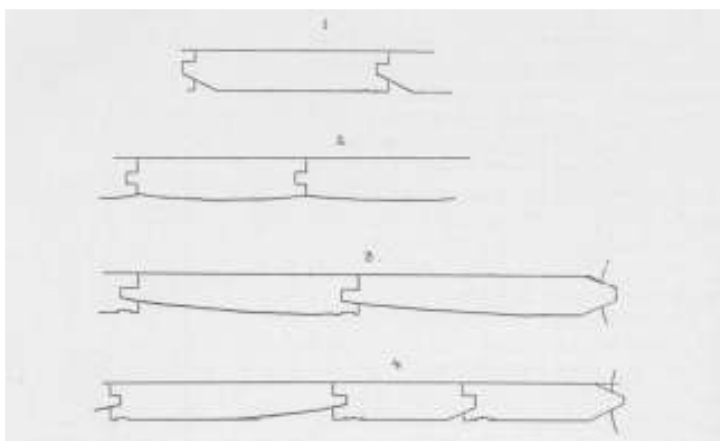

Skipes vestre stavlegje, nederste del, tverrsnitt sett mot nord. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

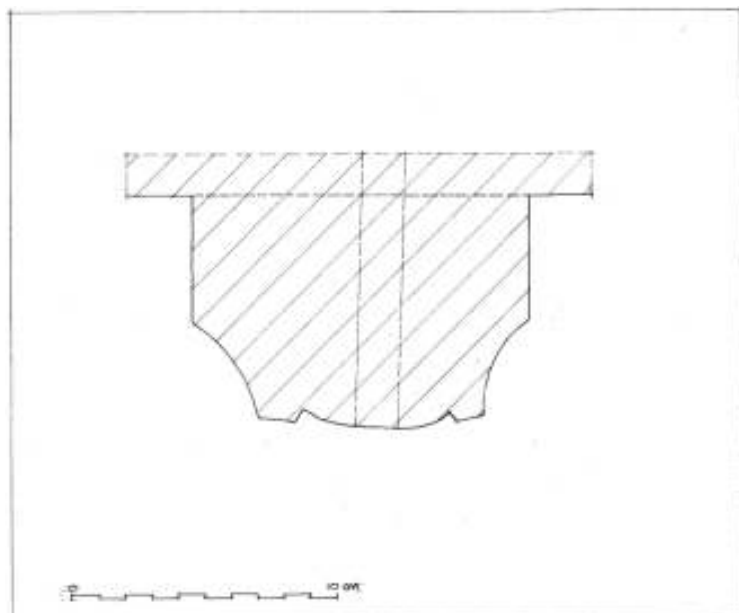
De kryssende stavlegjene er et annet uvanlig trekk ved Høyjord stavkirke og synes også å ha sammenheng med den sene dateringen. En tilsvarende løsning er så langt bare kjent fra Grip stavkirke i Møre og Romsdal som tilsynelatende ble oppført i 1621.¹⁸ Også innfestingen av korets stavlegjer i skipets mellomstaver i østveggen er uvanlig og har ført til at skip og kor i Høyjord stavkirke har ulik høyde. Selv vulsten som er trukket langs den nedre kanten av skipets stavlegje er uvanlig.

¹⁸ O.Storsletten, "Anno 1621 Bleff denne kircke bygd" : En undersøkelse av Grip stavkirke, upublisert NIKU-rapport 15/2007, s. 11 f.

Veggplankene i skip og kor er 30-40 cm brede og ca. 8 cm tykke. I endene har de en tapp som går inn i noten ned i svillen og opp i stavlegjen. I sideretningen er plankene forbundet med not og fjær. Mot innsiden har fjæren en rettvinklet fals som gjør av plankene danner en slett flate. Der det har vært nødvendig, er det satt inn en ren fjærplanke i den ene enden av veggflaten. På utsiden går de synlige veggplankene rett fram til fjæren der de brekker skarpt ned mot enden. I skipets vestvegg er notkanten dekorert med en hulkil som er flankert av to v-riss. Av oppmålingen fra 1905 går det fram at det er tilsvarende planker i korets sørvegg, mens det i korets nordvegg er planker med en noe mer buet utside, der det er trukket et enkelt båndprofil langs notkanten. Også disse veggplankene kan stamme fra den tidligere stavkirken. I nedre ende er plankene noe avskantet på innsiden for at tappen skal passe til noten i svillenes overside. På utsiden er veggplankens ende falsset inn mot tappen, slik at de danner en skarp kant mot svillen. I øvre ende er plankene noe avskantet på innsiden mot noten i stavlegjen. Det er usikkert om det på samme måte på utsiden.

Tverrsnitt av veggplanker. 1 fra skipet, 2 fra partiet over kordøren, 3 fra østre ende av korets sørvegg og 4 fra korets nordvegg. Oppmåling F.Pettersen 1905

Skråbånd i skipets østvegg, på sørsiden av koråpningen, tverrsnitt. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

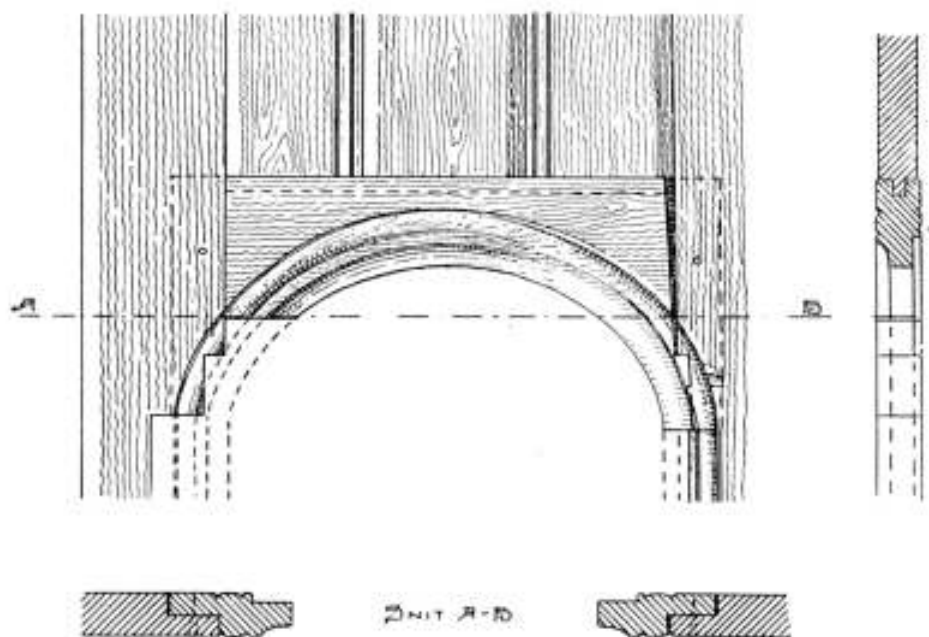
På innsiden er veggplankene dessuten avstivet med skråbånd i både skip og kor, men de fleste skråbåndene er relativt nye. På oppmålingen fra 1905 er det vist skråbånd i skipets nordvegg og på nordsiden av koråpningen i skipets østvegg. I kirken synes bare skråbåndet på sørsiden av koråpningen i skipets østvegg å være opprinnelig. Skråbåndet er ca. 13 cm

bredt og 9 cm høyt. På oversiden er det dekorert med en vulst som på hver side er flankert av skrått plasserte hulkiler. I nedre ende er skråbåndet festet til svillen ved mellomstaven, mens det i den øvre enden er felt inn i hjørnestaven. I tillegg har det vært festet med trenagler til veggplankene. Også det rikt dekorerte skråbåndet synes å være en del av det gotiske utstyret. På utsiden av skipets vegger har det dessuten vært festet horisontale bjelker som har opptatt bjelkene fra svalgangen pulttak, slik det framgår av trenagler i veggene.

Flere av veggplankene har spor etter innvendige malte dekorasjoner. I tillegg kommer en rekke innvielseskors som er malt på plankene. Korsene er tilnærmet sirkulære med d. 16-18 cm. I utgangspunktet synes de å ha vært risset inn i planken. I skipets vestvegg er det to kors, mens det er tre kors på nordveggen og to kors i sørveggen. I både nord- og sørveggen er det ene innvielseskors på mellomstaven. I koret er det et kors på nordveggen og ett på sørveggen. Ni av de opprinnelig 12 korsene er dermed sikkert lokalisert. To av de manglende korsene kan enten ha vært plassert på korskillet, eller de kan ha vært på korets østvegg. Det tredje koret har sannsynligvis vært på skipets sørvegg. I både skipet og koret er korsene plassert ca. 190 over det nåværende gulvnivået.

I gavlene var det stående veggplanker som var festet mellom stavlegjen og gavlsperrene. I 1689 synes begge gavlene i skipet å ha vært i dårlig forfatning. I beskrivelsen heter det at "begge Gafler udi Kirken" var "aldeles udygtig, vil ganske nedrives og af nye forferdiges".¹⁹

Hovedportalen er midt på skipets vestvegg. I tillegg har skipet en opprinnelig portal i den vestlige enden av sørveggen. Også i koret er det en døråpning i sørveggen som kan være opprinnelig. Døråpningen i korets østvegg til sakristiet er relativt ny.

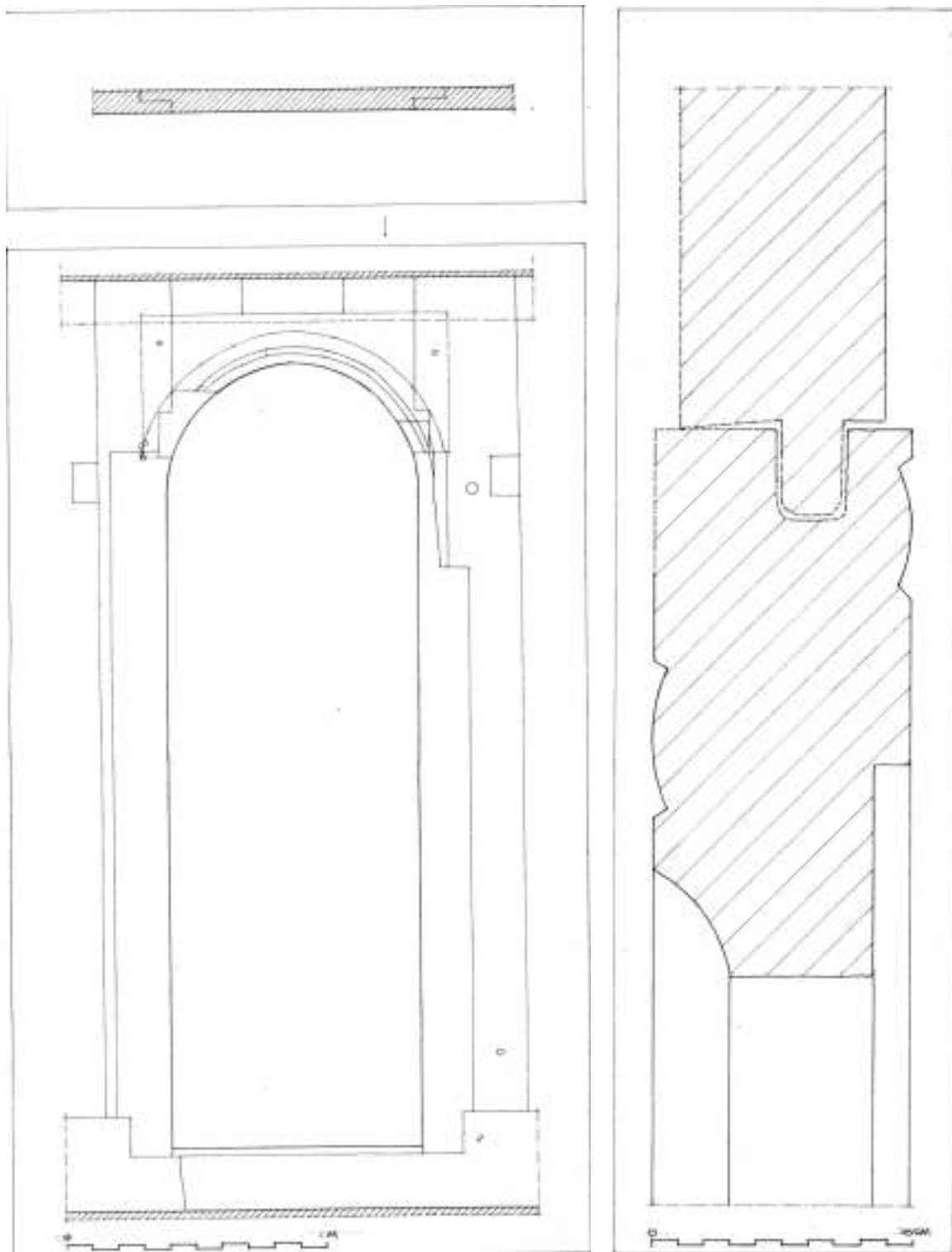

Øvre del av vestportalen, plan, oppriss sett mot øst og snitt sett mot nord. Oppmåling F.Pettersen 1905

Vestportalen har rundbuet overdekning og lysåpning som er 97 cm bred og 305 cm høy. På vanlig måte synes den store høyden å ha vært tilpasset prosesjonskors. Sidene i åpningen er av relativt nye planker, men de bevarte deler viser likevel størrelsen med rimelig sikkerhet. Den rundbuede overdekningen er tatt ut av et vannrett plassert stykke av eik som er 148 cm bredt og 55 cm høyt. Overstykket er felt inn i de tilstøtende veggplankene fra innsiden og er festet med trenagler. I underkant har overstykket også opprinnelig vært understøttet av

¹⁹ Sørensen og Fett 1905, s. 179

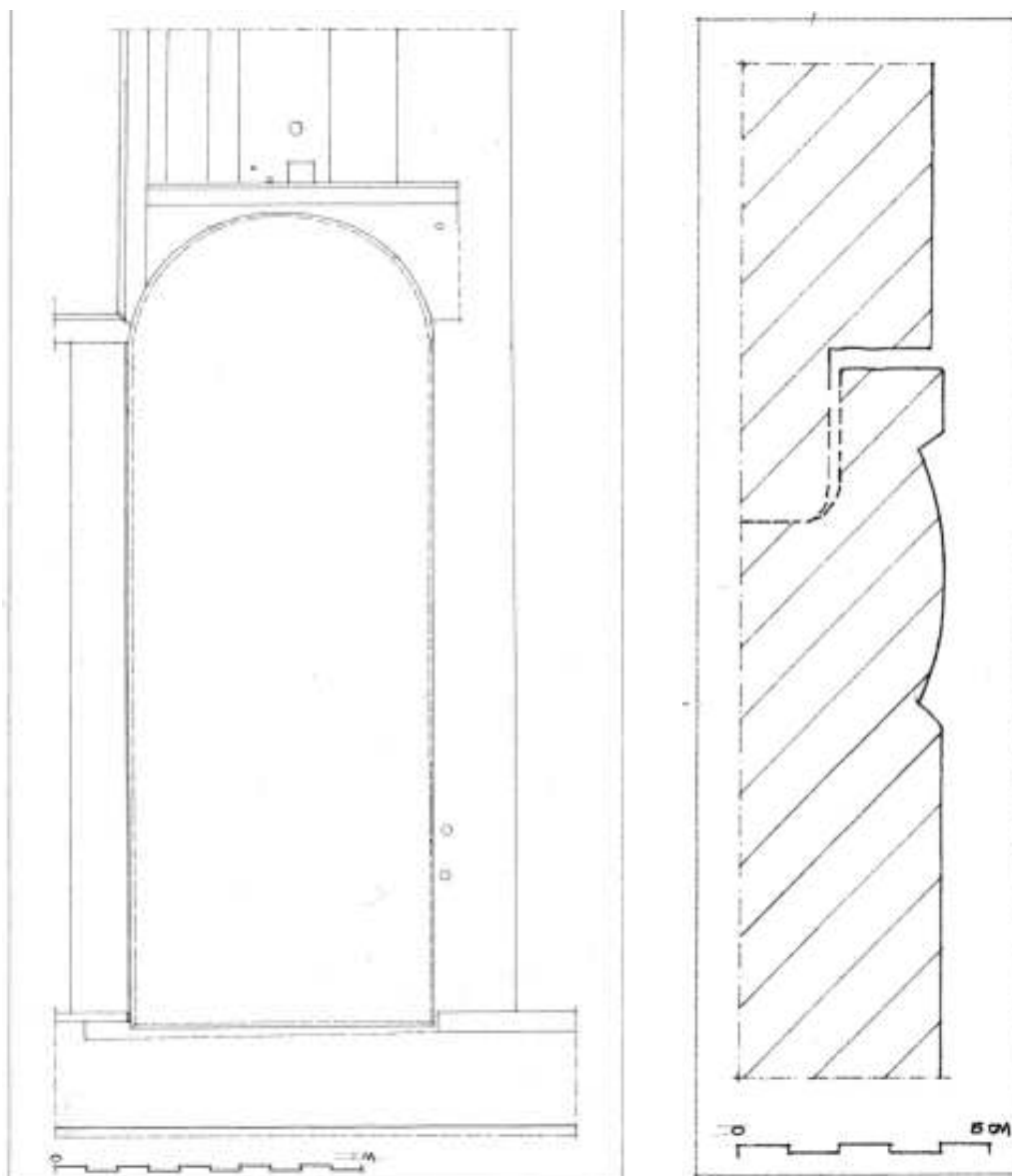
veggplankene på hver side av portalen. Bare den øvre delen er bevart. Døranslaget har vært mot innsiden. På utsiden er den rundbuede overdekningen avsluttet med skråstilt hulkil og en vulst. Også på innsiden av overstykket er det en liknende vulst langs den øvre kanten. I oversiden av overstykket er det en ca. 4 cm dyp not som opptar veggplankene over portalen. At portalens overstykke er satt inn i veggen fra innsiden gjør den til en annen del av bygningens konstruksjon som avviker i forhold til de øvrige stavkirkene.

Skipets vestportal, plan og oppriss mot øst, tverrsnitt gjennom overdekningen sett mot nord. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

Av oppmålingen fra 1931 framgår det at det alt opprinnelig kan ha vært et våpenhus foran vestportalen. I beskrivelsen fra 1673 heter det at "Taget paa Vaabehuset, som er af Bord, er ganske forraadnet".²⁰ Også i beskrivelsen av kirken fra 1689 omtales "et stort høit Skruf udenfor den vestre Kirkedør" der taket var tekket med spon.²¹

Skipets sørportal har rundbuet overdekning, med opprinnelig bredde i lysåpningen ca. 90 cm og høyde ca. 250 cm. Det vannrette overstykket er ca. 120 cm bredt og 45 cm høyt. Overstykket er felt inn i veggplankene på samme måte som i vestportalen og festet med trenagler. Døra har opprinnelig slått innover. I veggplanken på vestsiden av åpningen synes det å være feste for en låsstokk ca. 90 cm over gulvet. Langs den øvre kanten av overstykket er det mot innsiden er overstykket dekorert med en tilsvarende horisontal vulst som vestportalen, og langs oversiden er det not for de tilstøtende veggplankene. Det er mulig at det siste innvielseskorset i skipets sørvegg har vært plassert på dørbladet i portalen.

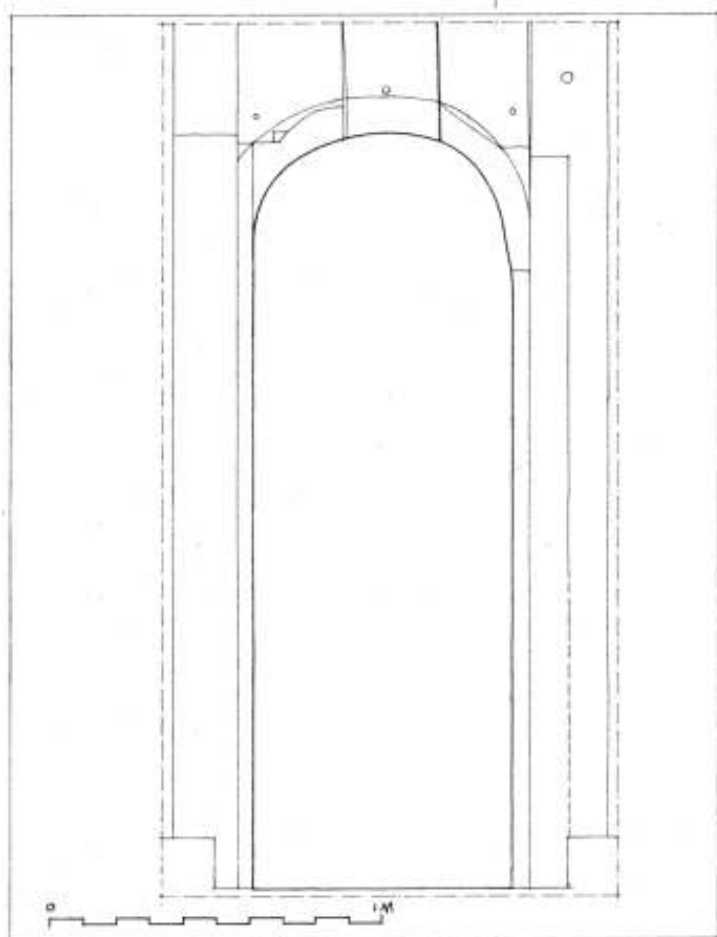

Skipets sørportal, oppriss sett mot sør, tverrsnitt gjennom overdekningen sett mot vest. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

²⁰ Sørensen og Fett 1905, s. 178

²¹ Sørensen og Fett 1905, s. 179

Også sørportalen i koret har rundbuet overdekning, men der er buen tatt rett ut av veggplankene. Døranslaget har vært mot innsiden. Den opprinnelige lysåpningen har vært ca. 80 cm bred og 230 cm høy. I utgangspunktet er det lett å tro at åpningen må være sekundær, men på oppmålingen fra 1905 er det vist profiler langs overdekningen på utsiden. Veggplankene over åpningen synes å ha vært holdt på plass av et horisontalt ledd.

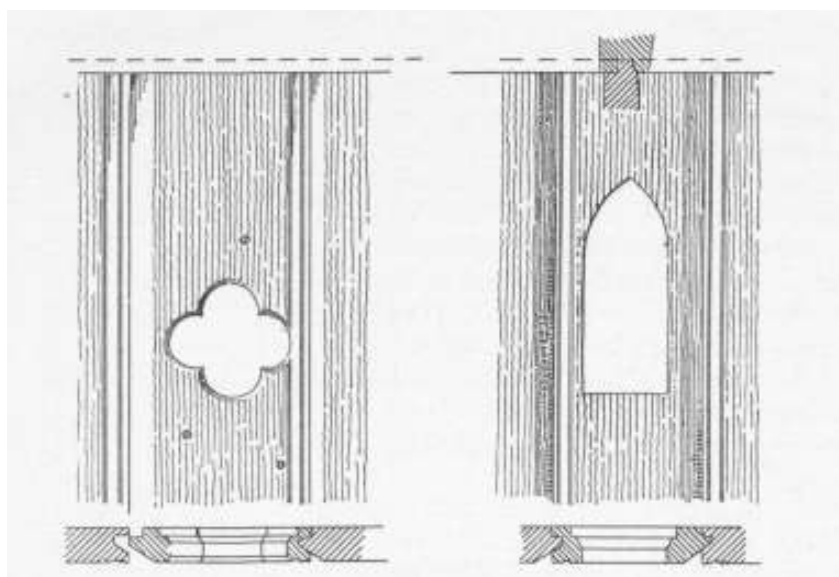
Korets sørportal, oppriss sett mot sør. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

Koråpningen er overdekket av en tilsynelatende opprinnelig bjelke, der endene er felt inn i mellomstavene. I oversiden av bjelken er det not for vertikale bord som i øvre ende er felt inn skipets østre stavlegje. Også veggbordene synes å være opprinnelige og er festet til hverandre med en fjær som går inn i en not i den tilstøtende planken. I bjelken og mellomstavene er det spor etter innfestete deler, men det er usikkert hvordan selve korskillet har vært utformet. I kirken er det plassert fire stolper med en lav brystning på hver side av koråpningen. Omtrent rett over koråpningen er det på vestsiden to trenagler i den nederste delen av stavlegjen som kan ha sammenheng med plasseringen av et opprinnelig krusifiks.

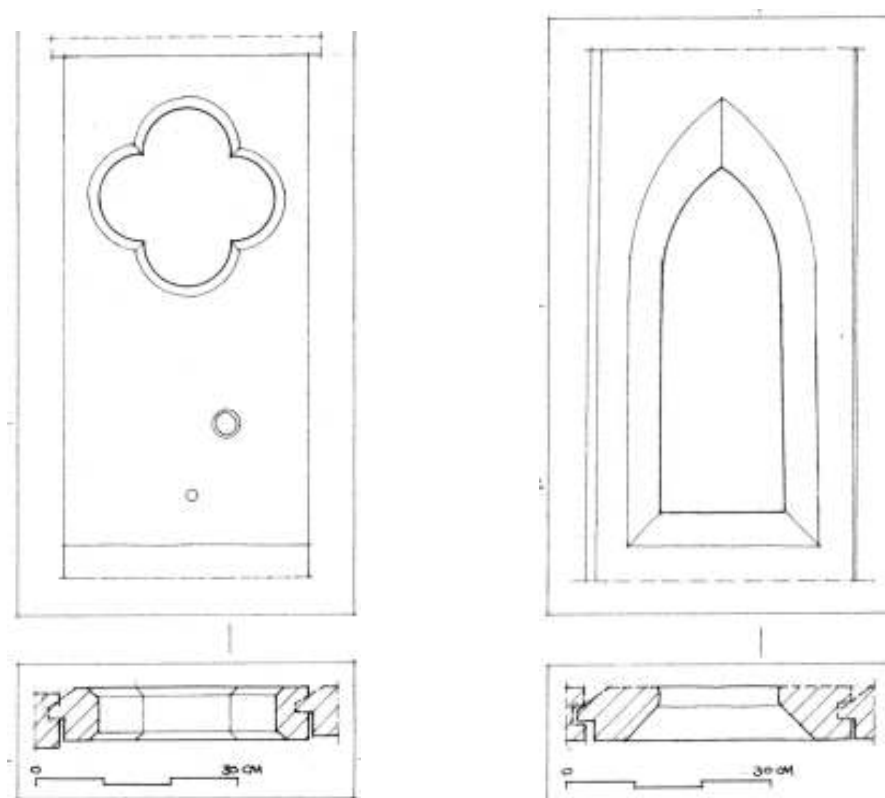
Lysåpningene er det klareste gotiske trekk ved Høyjord stavkirke. På oppmålingen fra 1905 er det vist to spissbuede lysglugger og to firpass-formete lysglugger i den østlige delen av skipets sørvegg som opprinnelig har vært plassert over taket på svalgangen. Ved restaureringen i 1950-åra ble rekken supplert med to spissbuede og en firpass-formet glugge. Bjelken som har støttet taket på svalgangen var festet like på undersiden av lysåpningene i sørveggen.

De spissbuede gluggene har en lysåpning som er ca. 18 cm bred og 50 cm høy. Åpningenes sider skråner sterkt innover i rommet og er faset langs yttersiden. Langs yttersiden er det spor av tjære, men det synes ikke å ha vært noen ramme. Den østligste gluggen er tatt ut av samme planke som det østre innvielseskorset. De nye gluggene i sørveggen er utformet etter mønster av de opprinnelige.

De firpass-formete gluggene har lysåpning som er ca. 27 cm bred og høy. Åpningen skråner noe innover i rommet og er faset langs yttersiden der det er spor etter tjære. Den nye gluggen er laget etter mønster av de opprinnelige.

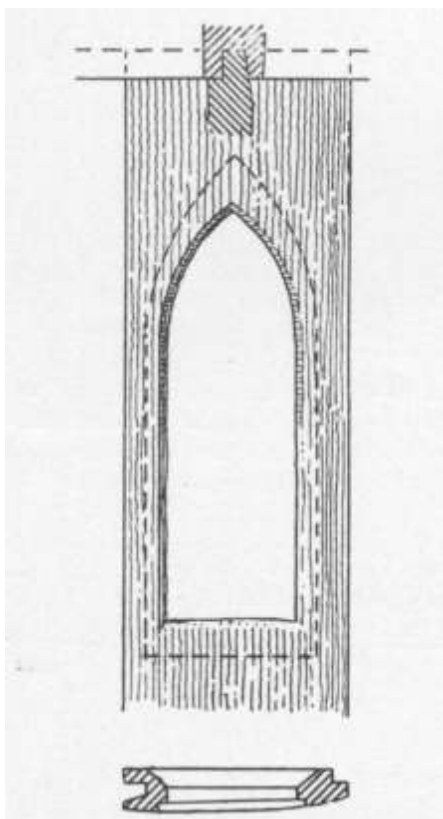

Lysglugger i skipets sørvegg, plan og oppriss sett mot nord. Oppmåling F.Pettersen 1905

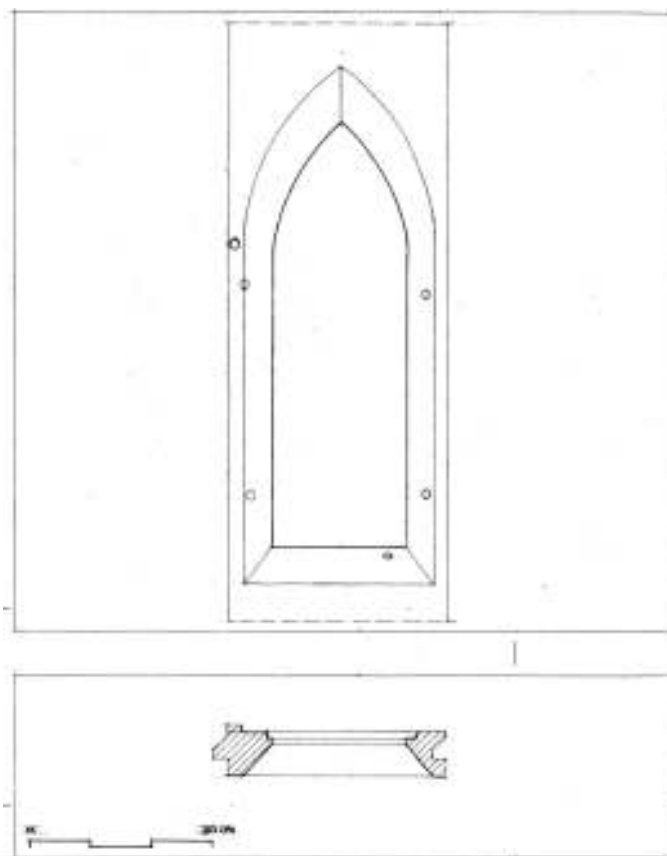

Vinduer i skipets sørvegg, plan og oppriss sett mot sør. Oppmåling C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

Også i korets østvegg er det to spissbuede glugger som synes å være opprinnelige. Lysåpningene er ca. 22 cm brede og 70 cm høye og skråner innover mot rommet. Langs usiden av åpningene er det fals for en vindusramme. De innvendige trepluggene langs kanten av søndre åpning kan ha sammenheng med en senere tildekking. Under gulvet i koret er det funnet farget, malt glass som er blitt satt i sammenheng med et glassmaleri.²² Et oppbygg i svalgangen kan ha gitt lys til vinduene.

Vindu i korets østvegg, plan, oppriss mot vest, snitt mot nord. Oppmåling F.Pettersen 1905

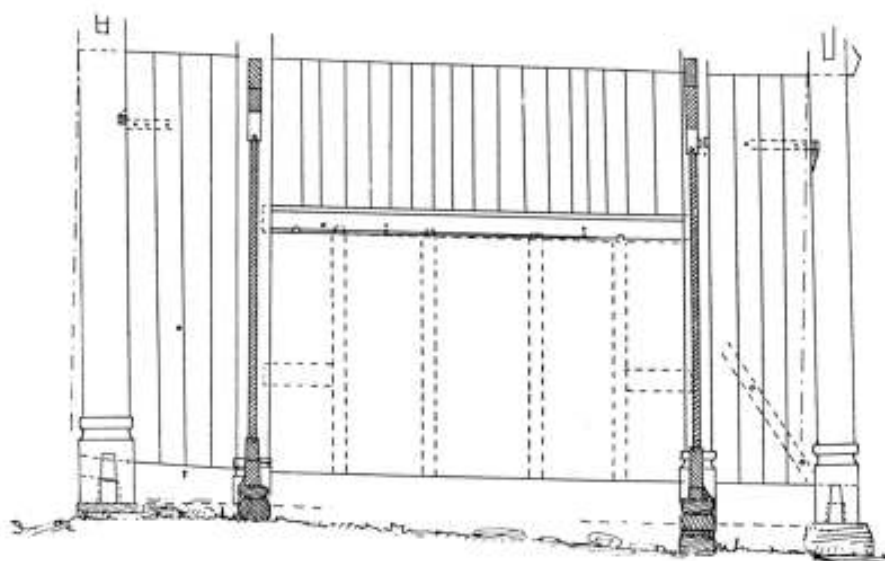
Søndre vindu i korets østvegg, plan oppriss mot øst. Oppmåling av C.Hemmingsen og O.Storsletten 2007

I korets sørvegg er det like opp under stavlegjen dessuten to sirkelformete lysglugger med d. 17 og 18 cm. I nordveggen er det en tilsvarende glugge med d. 16 cm. Sett i sammenheng med svalgangen virker gluggene merkelige, og det er mulig at også veggplankene der de inngår stammer fra den tidligere stavkirken.

Fundamenteringen synes opprinnelig å ha bestått av store stein som var plassert under hjørnestavene i skip og kor, slik det er vist på oppmålingen fra 1905. Under svillene var det lagt mindre stein. I tidligere tider ble det også foretatt begravelser under gulvet i koret.²³ I forbindelse med restaureringen i 1950-åra fikk kirken en ny, støpt grunnmur.

²² Anker 2005, s. 212

²³ Anker 2005, s. 212

Koret, snitt sett mot vest. Oppmåling F.Pettersen 1905

Gulvet i koret består av de opprinnelige gulvplankene. Slik det er nevnt tidligere, synes de å stamme fra den tidligere stavkirken. Plankene er 30-50 cm brede og ca. 8 cm tykke. På undersiden er det spor etter sprett-telgging. På oppmålingen fra 1931 er de vist med not og fjær, men i virkeligheten er de lagt kant-i-kant. Plankene er festet til bjelker som ligger på tvers av rommet. Den synlige plankegulvet i skipet er relativt nytt.

Hvelvingen i koret er en annen ny konstruksjon, men selve løsningen kan være opprinnelig. Slik det er nevnt tidligere, synes de øverste delene av langveggenes stavgjer å danne starten på et tønneformet trehvelv. Også hvelvet er i så fall høyst uvanlig. I skipet kan det ha vært en åpen takkonstruksjon.

Takbjelkene i skipet som forbinder midtmasten med stavlegjene er nye. I koret er det imidlertid spor etter regulære bjelker som har vært festet ned i den øverste delen av langveggenes stavlegjer med senteravstand ca. 110 cm. Tilsynelatende har de vært sekundære. Nå er uttakene etter bjelkene spunset igjen. Også i skipet har det vært regulære takbjelker. I beskrivelsen fra 1673 heter det at "Loffet i Kirken og Sanghuset er ganske forraadnet".²⁴ Ifølge beskrivelsen fra 1689 burde det "tvertover Kirken lægges flere nye Bjelker tilligemed de forrige, som er svage og for faa at holde Bygningen sammen".²⁵ Ifølge den samme beskrivelsen var det behov for "20 Bjelker, hver 13 Alen lang 10 Tommer Tykkelse".²⁶ Om man regner med sjellandske alen, tilsvarer bjelkenes lengde drøyt 8,2 m.

Dermed passer takbjelkene uten problemer i koret, der avstanden mellom stavlegjene er ca. 5,2 m. I skipet er avstanden mellom stavlegjene snaut 8,2 m, men beskrivelsen fra 1689 er ingen arbeidsbeskrivelse. I alt har det vært seks takbjelker i koret. Med en tilsvarende senteravstand var det behov for 10 bjelker i skipet. For å hindre nedbøying av takbjelkene bør det dessuten ha vært en langsgående understøttelse i skipet. Dette kan ha vært bjelker i øst/vest-retning som har støttet en opprinnelig eventuell midtmast.

På takbjelkene har det ligget bord som har dannet flate loftsgulv. Enkelte steder kan man ha brukt bord fra det tidligere hvelvet i koret. I det eksisterende våpenhuset er det utstilt bord

²⁴ Sørensen og Fett 1905, s. 178

²⁵ Sørensen og Fett 1905, s. 179

²⁶ Sørensen og Fett 1905, s. 179

med malt dekor av 1600-talls type, der det er på tvers av dekoren synes å være spor etter takbjelker. Bjelkesporene har tilsvarende senteravstand som de gjenspunsete uttakene for takbjelker i koret.

Midtmasten som ble satt inn i forbindelse med restaureringen på 1950-tallet, har sammenheng med en stor stein som ble funnet under gulvet midt i skipet.²⁷ Det har dessuten vært stavkirker med tilsvarende midtmast både i Numedal og i Hallingdal.²⁸

Sperrebindene i skipet er nye, men det er grunn til å anta at de representerer en opprinnelig løsning. På sperrene har det vært lagt bord og vindskier og dekkbord langs gavlene. I beskrivelsen fra 1673 heter det at "Sperreverket behøves ganske at gjøres af nye", at "Trouget under Taget er ganske forraadnet" og at "Vindskeer vil af nye gjøres".²⁹ På taket har det trolig alt opprinnelig vært spon.³⁰ I beskrivelsen fra 1689 heter det at "Spereverket overalt, saavel som Taget og Trøningen" var "ganske fordærvet" og at "baade Kirken og Koret [har] været tækt med Spaan, hvilke er moksen affalden, borte og forraadnede".³¹

Takrytteren kan ha vært på plass alt fra starten. I følge regnskap for perioden 1617-19 var "mesteparten af Torden nedslaget".³² I beskrivelsen fra 1689 var "Taarnet [...] ganske fordærvet".³³ Underbygget var av reisverk som var kledd med bord. Ifølge beskrivelsen fra 1673 var det behov for "Et halvt Tylt Tømmer til at forbedre Bindingsverket inden udi Taarnet med".³⁴ Ifølge beskrivelsen fra 1689 trengtes det "til Taarnets Beklædning gode Furubord halvandet hundrede".³⁵ Som fundament for takrytteren var det behov for "3 store Bjelker under Taarnet 18 Alen lang [ca. 11,3 m]".³⁶ Bjelkene kan dermed ha vært plassert på tvers av takbjelkene og over stavlegjene i hver ende av skipet. Takrytterens hette var understøttet av en midtmast og sperrer. I følge beskrivelsen fra 1689 var det behov for "8 Spirer til Taarnet, 12 Alen lang [ca. 7,6 m]" og "1 Mast til Taarnet 24 Alen lang [ca. 11,4 m]".³⁷ Midtmasten kan dermed ha gått fra understøttelsen og til toppen av takrytteren.

Svalgangen rundt kirken er det bare spor tilbake etter. Ifølge beskrivelsen fra 1673 var "Taget paa Svalerne rundtom Kirken [...] ganske forraadnet".³⁸ I beskrivelsen fra 1689 heter det at "Kirken er rundenom [...], med Svaler, som er ligesom Kirken i sig selv bygt med Stolper af tykke Trær og Fodstykker under".³⁹ I forbindelse med undersøkelsen i 1905 ble det påvist fundamentstein for en ca. 1,5 m bred svalgang rundt både skip og kor. Svalgangen hadde pulttak som i overkant var støttet av bjelkene som det er spor etter i skipets vegger. Av oppmålingen fra samme år går det fram at det også var spor etter svalgangstaket i korets hjørnestaver. I 1689 ble det anbefalt å fornye svalene "til Kirkens fornødne Beskytning for Slagregn og Foraadnelse".⁴⁰

²⁷ Scheen 1955, s. 133

²⁸ S. og H.Christie, *Norges Kirker, Buskerud*, bd. 3, Oslo 1993, s. 29 f.

²⁹ Sørensen og Fett 1905, s. 178

³⁰ O.Storsletten, *Takene taler : Norske takstoler 1100-1350 klassifisering og opprinnelse*, avhandling 10, AHO 2002, del 1, s. 340 f.

³¹ Sørensen og Fett 1905, s. 179

³² Sørensen og Fett 1905, s. 181

³³ Sørensen og Fett 1905, s. 179

³⁴ Sørensen og Fett 1905, s. 178

³⁵ Sørensen og Fett 1905, s. 180

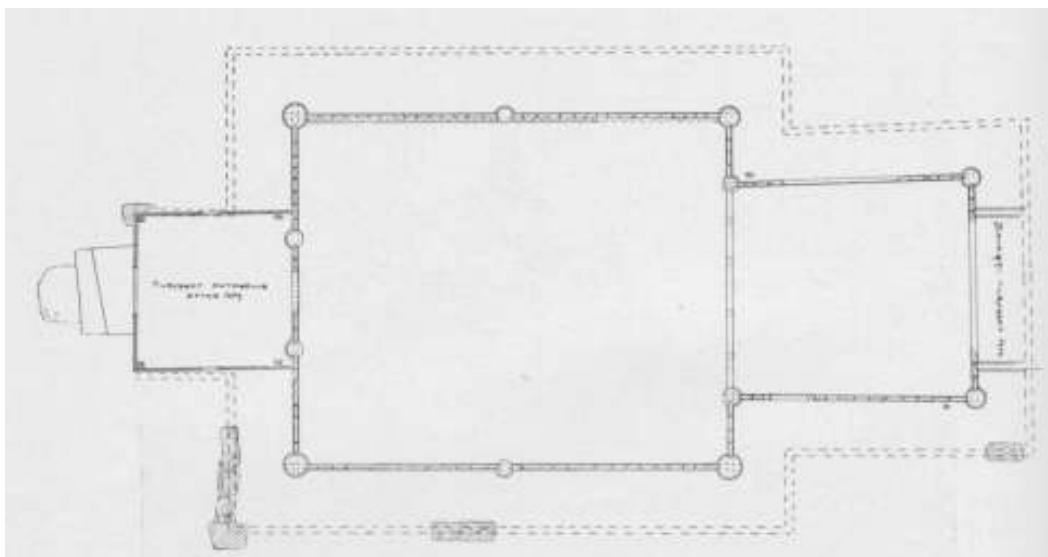
³⁶ Sørensen og Fett 1905, s. 179

³⁷ Sørensen og Fett 1905, s. 180

³⁸ Sørensen og Fett 1905, s. 179

³⁹ Sørensen og Fett 1905, s. 179

⁴⁰ Sørensen og Fett 1905, s. 179

Kirkens plan med svalgangen inntegnet. Oppmåling F.Pettersen 1905

Den videre historien

Etter reformasjonen ble Høyjord kirke anneks under Andebu kirke. I biskop Jens Nilssøns reisebeskrivelse fra 1590-åra heter det imidlertid at "Hougjerd" kirke stadig var "vid macht".⁴¹ Av den nye innredningen i kirken må prekestolen ha kommet relativt tidlig. I følge beskrivelsen fra 1673 var den "gammel og meget brøstfældig".⁴² Den eksisterende altertavlen er av 1600-talls type, men heller ikke den behøver å være den første. Også benkene i skipet kan ha kommet tidlig. I svillene i skipets langvegger er det spor etter tidligere benker med usikker datering. I 1689 ble vinduene beskrevet som "ganske smaa og i stykker".⁴³ Trolig har dette vært små rammer med blyglass som var plassert ved prekestolen og på andre sentrale steder i kirkerommet. På takene av svalgangen ble det anbefalt å legge teglstein.⁴⁴

Bortsett fra den ene klokka i Høyjord kirke fra 1782, er det få synlige spor i kirken fra 1700-tallet. Svalgangen kan imidlertid ha blitt fjernet i denne perioden. Utvendig kan veggene samtidig ha blitt kledd med planker som var festet til skråstivere og horisontale spikerslag som var festet til stavverksveggene. Også lukkingen av portalen i skipets sørvegg kan ha skjedd på samme tid.

I tida omkring 1830-40 ble kirkerommet panelt innvendig.⁴⁵ Den eksisterende prekestolen kan ha blitt satt inn på samme tid. Den andre kirkeklokken er fra 1864. I 1874 ble det notert at "væggene i den nuværende kirke er af stavverk som levninger af den gamle, men ud- og indvendig skjulte under den nyere paneling".⁴⁶

I 1906 ble det satt opp et sakristi ved den østre enden av koret.⁴⁷ Etter restaureringen og ombyggingen ca. 1950 har Høyjord stavkirke i hovedsak bare gjennomgått vanlig vedlikehold.

⁴¹ Y.Nielsen (red.), *Jens Nilssøns Visitasbøger og Reiseoptegnelser*, Kria. 1885, s. 6

⁴² Sørensen og Fett 1905, s. 178

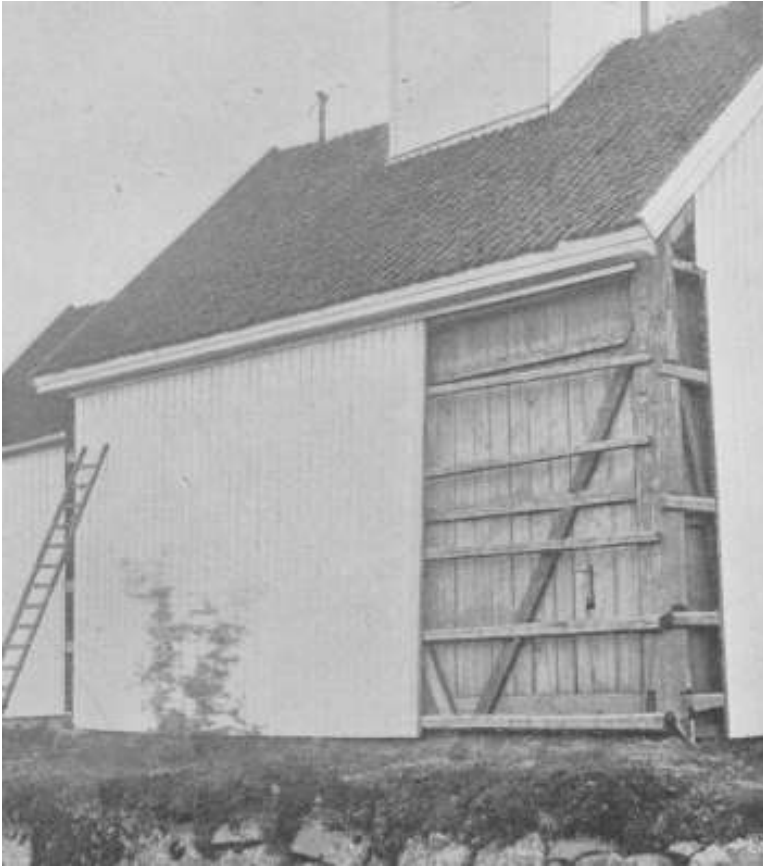
⁴³ Sørensen og Fett 1905, s. 179

⁴⁴ Sørensen og Fett 1905, s. 179

⁴⁵ Pettersen 1906, s. 308

⁴⁶ N.Nicolaysen, *Fortidsforeningens aarsberetning for 1874*, Kria. 1875

⁴⁷ Opplysningen framgår på planen av kirken av F.Pettersen fra 1905

Skipets nord-vestre hjørne med den sekundære ytterkledningen delvis fjernet. F.Pettersen 1905

Høyjord stavkirke før restaureringen, F.Pettersen 1905

Alderen til den eksisterende stavkirken er stadig uviss. I tillegg til diplommet fra 1374 er kirken nevnt i beskop Eysteins jordebog fra ca. 1400.⁴⁸ På innsiden av skipets nordvegg er det dessuten tegnet et skip av 1400-talls type.⁴⁹ I skipets nord-østre hjørne er det rekonstruert et veggmaleri som er blitt beskrevet som en "overgang mellom gotikk og renaissance".⁵⁰

Slik det er nevnt tidligere, har også de som har arbeidet med Høyjord stavkirkes bygningshistorie gitt den en relativt sen datering. I Anders Bugges bok *Norske stavkirker* fra 1953 blir kirken datert til andre del av 1200-tallet.⁵¹ I Roar Hauglids bok om stavkirkene fra 1976 er den datert til "begynnelsen av 1300-årene".⁵² I 1997 ble den datert til "1300-tallet" av Peter Anker.⁵³ I 2005 daterte Leif Anker den til "1200-tallet eller senere, men trolig før de eldste kildene".⁵⁴

I forbindelse med undersøkelsen i 2007 ble det også tatt dendrokronologiske prøver fra enkelte av stavene i skipet.⁵⁵ Dessverre lot ikke prøvene fra stavene seg datere. En mulig videreføring av arbeidet kan være å bruke c14 for å få en noe grovere datering av det innsamlete materialet. I 2007 ble det samme gjort med en av dendroprøvene fra Grip stavkirke som heller ikke lot seg datere. Det viste seg da at kirken trolig er oppført så sent som i 1621, slik det også står skrevet på en av takbjelkene.⁵⁶

4.7.2008

Ola Storsletten

⁴⁸ Sørensen og Fett 1905, s. 180

⁴⁹ Anker 2005, s. 212

⁵⁰ Sørensen og Fett 1905, s. 182

⁵¹ A.Bugge, *Norske stavkirker*, Oslo 1953, s. 46

⁵² R.Hauglid, *Norske stavkirker : Bygningshistorisk bakgrunn og utvikling*, Oslo 1976, s. 363

⁵³ P.Anker, *Stavkirkene : deres egenart og historie*, J.W.Cappelens Forlag 1997, s. 160

⁵⁴ Anker 2005, s. 214

⁵⁵ O.Storsletten, *Høyjord kirke –Andebu kommune. Dendrokronologiske prøver. Rapport, 20.12.2007, AA*

⁵⁶ Storsletten 2007, s. 22